vechtkroniek

Historische Kring
GEMEENTE LOENEN

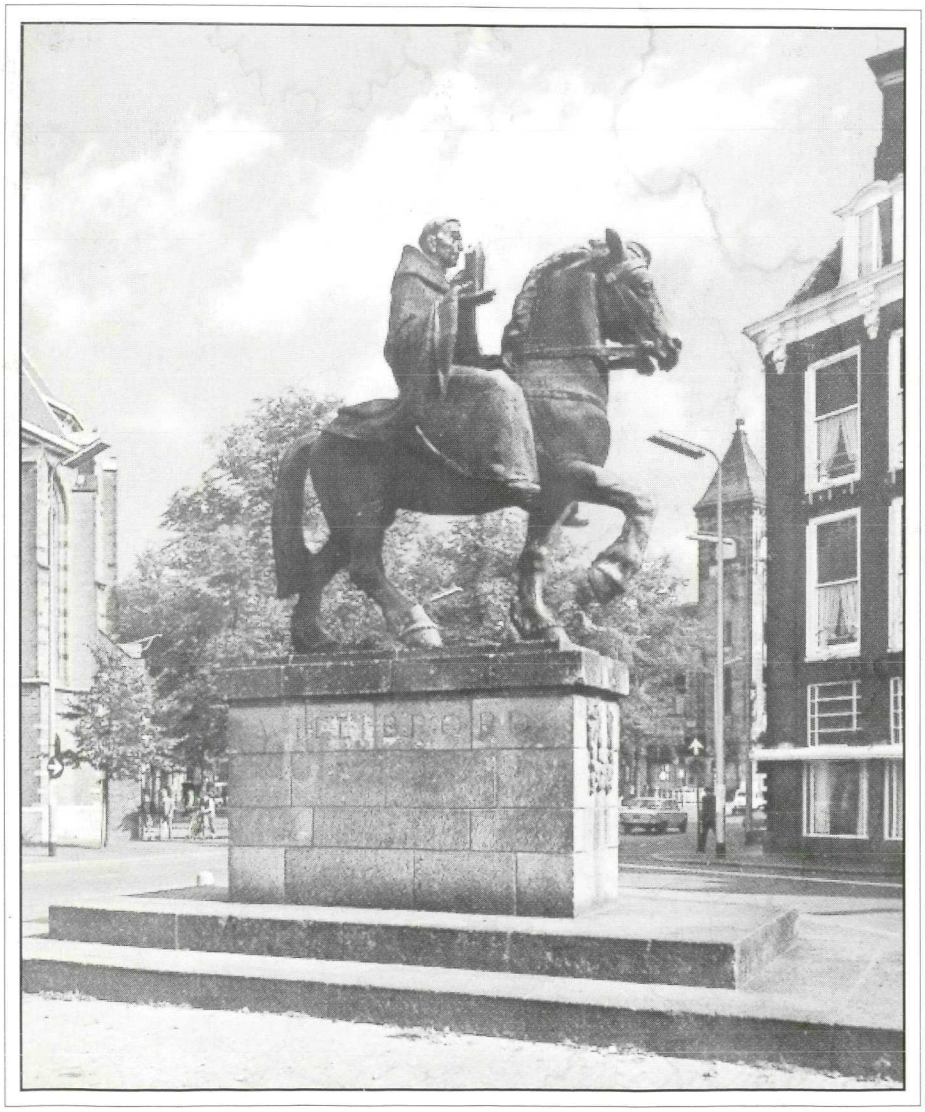

Uitgave van de Historische Kring Gemeente Loenen

NR 16

MEI 2002

Inwoners van Loenen en hun kerken

De komende zomermaanden is in het gemeentehuis aan de Molendijk te Loenen een expositie te zien over de kerken in Loenen, Loenersloot, Nieuwersluis, Nigtevecht en Vreeland. In verband hiermee besloot de redactie enkele artikelen te verzamelen, die aansluiten bij het thema van de expositie. De kerk in onze omgeving is meer dan duizend jaar oud. Zij heeft veel invloed (gehad) op onze kijk op de wereld, onze waarden en normen, onze manier van denken, van praten, van schrijven en de inrichting van ons leven. Om deze redenen is het goed wat ruimer aandacht te schenken aan de geschiedenis van de kerken in onze gemeente. Het eerste artikel geeft in vogelvlucht een overzicht van de ontwikkeling van de kerken op het grondgebied van de huidige gemeente Loenen. Daarop volgt een belangwekkend verhaal van streekarchivaris Jaap Berghoef over burgemeester Sanderson en zijn houding tegenover de verboden samenkomsten van afgescheidenen in Loenersloot in de jaren dertig van de negentiende eeuw. Het derde artikel is van Gertjan Verhage en gaat over het eigendomsrecht van de Hervormde kerk in Loenen: in de Franse Tijd werd de vraag gesteld wie de werkelijke eigenaar van dit kerkgebouw was? Deze aflevering van de Vechtkroniek wordt afgesloten met bijdragen over de voormalige garage Brouwer aan de Rijksstraatweg (thans in gebruik als kerkgebouw) en de kerkklok van Loenen. Op de achterpagina wordt aandacht geschonken aan het slagersbedrijf in de Dorpsstraat, dat dit jaar zijn negentigste verjaardag viert. De enige relatie met de kerk is, dat dit bedrijf wordt uitgeoefend in de schaduw van de Grote kerk in Loenen.

Wij wensen u veel plezier bij het lezen van deze artikelen.

Namens de redactie,
Kees de Kruijter

INHOUD

Duizend jaar kerkgeschiedenis in vogelvlucht 3
Burgemeester Sanderson en de Afscheiding in Loenersloot 16
Eigendomsrecht van de Grote kerk in Loenen 23
Bij de tijd blijven 29
Garage Brouwer 30
Negentig jaar slagers in de Dorpsstraat 32

De Historische Kring Gemeente Loenen is actief in Loenen Loenersloot Nigtevecht Nieuwersluis en Vreeland

VECHTKRONIEK
verschijnt twee maal per jaar

REDACTIEADRES:
Kickestein 77
3632 WK Loenen
Tel. 0294-233853

REDACTIE:
Drs. J. Berghoef
J. Boerstra
Drs. Z. Hageman-Vos
F. C. Jagt
Drs. J. Jong-Klijn
Drs. J. J. M .A. M. Jonker-Duynstee
C.J. de Kruijter
W. Mooij
G.J. Verhage

SECRETARIAAT HKGL:
Dr. M.W.F. Gerretsen-Cluysenaer,
De Vliet 4, 3633 EL Vreeland
Tel. 0294-237002

BANKRELATIE:
Rabo-Bank Loenen
Rek. nr. 31.06.54.017

DRUK:
Van Kralingen's drukkerij & uitgeverij, Loenen

ISSN: 1568-4164

Foto voorpagina: Standbeeld van Willibrord op het Janskerkhof in Utrecht. Willibrord wordt beschouwd als grondlegger van de christelijke kerk in ons land. Als symbool daarvan draagt hij een kerkgebouw in zijn hand. Coll.: S.G. de Vries.

Historische Kring
GEMEENTE LOENEN

DUIZEND JAAR GESCHIEDENIS IN VOGELVLUCHT

Kerken in Loenen, Nigtevecht en Vreeland

De Gereformeerden hebben een haantje,
de Luthersen hebben een zwaantje,
de Roomsen hebben een kruisje
en de Mennisten een houten huisje 1).
Dit rijmpje verklaart op eenvoudige wijze de verschillen tussen de kerken. Je hoefde maar op de kerktoren te kijken om gewaar te worden met welke richting je te maken had. Maar zo eenvoudig is de werkelijkheid niet. Tot de zestiende eeuw bestond er één christelijke kerk. Daarna viel de kerk langzamerhand uiteen in vele afzonderlijke geloofsgemeenschappen. Niettemin heeft de christelijke kerk veel invloed (gehad) op onze kijk op de wereld, onze waarden en normen, onze manier van denken, van praten, van schrijven en de inrichting van ons leven. Nog niet zo lang geleden was bijna iedere Nederlander lid van een kerkgemeenschap. In 1879 was slechts 0,1% van de bevolking onkerkelijk in de provincie Utrecht. Pas in de twintigste eeuw heeft de secularisatie toegeslagen. In 1930 was de onkerkelijkheid gestegen tot 11,6% en bij de laatste volkstelling uit 1970 tot 18%. Deze ontwikkeling heeft zich in de jaren daarna fors doorgezet.
Dit artikel geeft in vogelvlucht een overzicht van de geschiedenis van de kerken in Loenen, Nigtevecht en Vreeland in relatie tot de landelijke ontwikkelingen.

Willibrord en Bonifatius

De geschiedenis van de christelijke kerk in Nederland begint bij zendeling Willibrord (658-739), die in 690 vanuit Ierland naar het vaste land van Europa trok om daar het evangelie te verkondigen. Zijn zendingswerk strekte zich uit over het gehele gebied van de Friezen, een brede kuststrook van Noord-Duitsland tot de Zuidelijke Nederlanden. De paus wijdde Willibrord in 695 tot aartsbisschop. Met steun van de Franken werd hem Trecht (het huidige Utrecht) als zetel aangewezen. In de strijd tussen de christelijke Franken en de heidense Friezen kwam Utrecht omstreeks 700 definitief in handen van de Franken. Willibrord stichtte er een kloosterschool. Aan het einde van zijn leven trok hij zich terug in de abdij van Echternach, waar hij op 7 november 739 stierf. Willibrord wordt gezien als de grondlegger van de christelijke kerk in de Nederlanden 2).
Het pionierswerk van Willibrord werd voortgezet door Bonifatius (673-754), die vóór 721 reeds enkele jaren met Willibrord had samengewerkt. Daarna trok Bonifatius naar Duitsland, waar hij uiteindelijk tot aartsbisschop van Mainz werd gewijd. Hij keerde in 751 naar Utrecht terug om opnieuw onder de Friezen te werken en het werk van Willibrord af te ronden. Bonifatius gaf de kerk een organisatie en een bestuur door het vormen van bisdommen en het beleggen van synoden. Op een zendingstocht naar Friesland werd hij op 5 juni 754 bij Dokkum vermoord.

Liudger

De derde zendeling, die invloed had op de ontwikkeling van de kerk in onze omgeving, was Liudger (742-809). Zijn ouders waren rijke Friese edelen, die in de Vechtstreek woonden. Liudger ontving zijn opleiding aan de kloosterschool in Utrecht. In 777 werd hij in Keulen tot priester gewijd. Toen Liudger eenmaal missionaris was geworden, stichtte hij op het landgoed van zijn familie te Werinon, waarschijnlijk

Kerk en huizen van Vreeland. Gevelsteen aan de Klapstraat in Vreeland met een afbeelding van de Grote kerk temidden van de huizen van het dorp. Deze steen is omstreeks 1970 nagemaakt door Joop van Huisstede (1922-2000) naar een origineel, dat zich vroeger bevond in de voorgevel van een huis aan de Bickersgracht in Amsterdam.
Foto: W.F. Kuijper

De Grote kerk in Nigtevecht in de zeventiende eeuw. Collectie gemeente Loenen.

het huidige Nederhorst den Berg [3], een parochiekerk, gewijd aan Willibrord. Nadat hij vijf jaar onder de Friezen had gewerkt, trok hij in 792 naar Münsterland, waar hij de abdij van Werden stichtte. De parochiekerk van Nederhorst den Berg was een tijdlang verbonden met deze abdij. Liudger werd in 805 gewijd tot de eerste bisschop van Münster. Hij heeft veel betekend voor de ontwikkeling van de kerk in onze omgeving. De parochiekerk van Nederhorst den Berg, door Liudger gesticht in de achtste eeuw, is de moederkerk van de kerken in de huidige gemeente Loenen. Bij elke nieuwe kerkstichting werd een deel van de parochie Nederhorst den Berg afgesplitst en tot zelfstandige parochie verheven. Met andere woorden: vele kerken in de Vechtstreek hadden Nederhorst den Berg als moederkerk.

Grote of Ludgeruskerk in Loenen

Kerk en parochie van Loenen zijn gesticht in de tiende eeuw. Het huidige hervormde kerkgebouw dateert van omstreeks 1350. Tussen 1320 en 1464 is de kerk gebouwd als vervanger van de houten kapel, die er in de tiende eeuw - of misschien zelfs wel eerder - was neergezet. In deze periode is de kerk tevens uitgebreid met een vijfzijdig koor en een sacristie. De kerk van Loenen was gewijd aan Liudger. Als herinnering hieraan staat hij afgebeeld op een sluitsteen in het koor van de kerk.

Grote of Sint Nicolaaskerk in Vreeland

De kerk van Vreeland is gebouwd tussen 1265 en 1275 en was aanvankelijk gewijd aan Sint Gregorius [4], later aan Sint Nicolaas. De oudste kerk van Amsterdam en de kerk in Vreeland dragen beiden de naam Sint Nicolaaskerk. Dit kan wijzen op een nauwe band tussen Amsterdam en Vreeland [5], misschien wel via de Amsterdamse familie Hooft, die de heerlijkheid Vreeland in de achttiende eeuw in bezit kreeg. Het dorp Vreeland ontstond tijdens de bouw van het gelijknamige kasteel in de tweede helft van de dertiende eeuw [6]. Dat is te zien aan de bouwstijl: gebouwd in de romaanse stijl en voltooid in de gothische stijl. In de middeleeuwen genoot de kerk meer dan plaatselijke bekendheid vanwege een altaar voor Maria, een altaar voor Sint Antonius en een bijzonder doopvont.

Grote kerk in Nigtevecht

De kerk van Nigtevecht is gebouwd in de tweede helft van de dertiende eeuw. Net als bij de

kerk van Vreeland duiden de aanwezigheid van rondboog en spitsboog er op, dat de kerk is gebouwd in een periode, waarin de Romaanse bouwstijl overging in de gotische stijl. Tijdens vroegere restauratiewerkzaamheden werd een gedeelte van een tweede fundering blootgelegd. Aangenomen wordt dat daarop een kleinere, waarschijnlijk houten kapel, heeft gestaan [7].

Slotkapel te Loenersloot

De slotkapel stond vroeger vlak naast het voormalige Rechthuis en tegenover de klapbrug van kasteel Loenersloot. De kapel was van veel oudere datum dan het Rechthuis: zij bestond in ieder geval reeds vóór het jaar 1339. In dat jaar schreef Gijsbrecht van Loenersloot in een brief, dat de kapel was gesticht door zijn voorouders [8]. Er werden kerkdiensten gehouden voor de bewoners van het kasteel, maar ook voor omwonenden, omdat de afstand tot de kerk van Loenen nogal groot was. Tevens diende zij als begraafplaats voor de ambachtsheren en –vrouwen van Loenersloot. Aan de kerkdiensten in de slotkapel kwam omstreeks 1652 een einde, toen Alexandrina van Stepraedt, vrouwe van Kronenburg, een kerkje liet bouwen aan de Slootdijk. Sinds die tijd ging de rooms-katholieke bevolking van Loenersloot ter kerke in de schuilkerk aan de Slootdijk [9]. De slotkapel, die daarna werd gebruikt als stal en berging van rijtuigen, raakte steeds meer in verval. In 1759 hingen er nog enkele (drie of vier) rouwborden, die dik onder het spinrag zaten. De kapel werd in 1775 gesloopt.

Lutherse Reformatie

De grootste omwenteling in de kerkgeschiedenis is de Reformatie uit de zestiende eeuw.
Op 31 oktober 1517 sloeg Maarten Luther (1483-1546) 95 stellingen op de deur van de slotkapel van Wittenberg om daarmee een discussie te openen over de aflaathandel. De opvatting dat iemand tegen betaling een aflaatbrief kon aanschaffen, die bij het einde van zijn of haar leven vergeving van zonden verzekerde, achtte Luther verwerpelijk. De paus en de keizer verwierpen de opvattingen van Luther en deden hem in 1521 in de ban. Deze gebeurtenissen leidden tot een scheuring in de toenmalige Rooms-Katholieke Kerk. Luther moest onderduiken op het slot de Wartburg bij Eisenach, waar hij de tijd doorbracht met het vertalen van de bijbel in de landstaal, zodat die toegankelijk werd voor leken. Later publiceerden Luther en zijn volgelingen verschillende theologische geschriften, waarin hun nieuwe visie op de bijbelse boodschap werd uitgelegd en toegelicht. De belangrijkste geschriften zijn: de Gro-

De Grote kerk in Loenen, 1650. Gepubliceerd in 'Nederlandsche Outheeden en Gezigten' met als bijschrift: "De kerk en toren van het vermakelyke dorp Loenen, zynde deeze toren van een geweldige hoogte, die zich een menigte van mylen ver laet zien; zy heeft het ongeluk gehad, eenige jaren geleden, door de blixem in brand te raken, doch door de wakkerheit der Inwoonders tydig geblust."
Deze afbeelding is van later datum (circa 1750); de brand was in 1714.

te en de Kleine Catechismus, alsmede de Augsburgse Confessie. Door de verspreiding van deze geschriften groeide de aanhang van Luther, vooral in de Duitse landen en in Scandinavië, maar ook elders in het toenmalige Europa. Ook in ons land ontstonden lutherse gemeenten, die samen een landelijke kerk vormden onder de naam Evangelisch-Lutherse Kerk.

Calvinistische Reformatie

In 1536, twintig jaar na de 95 stellingen van Luther, publiceerde Johannes Calvijn (1509-1564) zijn boek de 'Institutie of Onderwijzing in de Christelijke Godsdienst', een handboek over de leer van de kerk. Door dit boek en enkele andere geschriften kwam ook Calvijn in conflict met de Rooms-Katholieke Kerk. Hij trad in de voetsporen van de Frans-Zwitserse hervormer Willem Farel (1489-1565), die in 1535 na een beeldenstorm en het afschaffen van de mis de kerkhervorming in Genève had weten door te voeren. Vanaf 1536 werkten Farel en Calvijn samen om de bevolking te winnen voor de Reformatie. Calvijn ontwierp een kerkorde, de 'Kerkelijke Ordinanties'. Daarin onderscheidde hij vier kerkelijke ambten: predikanten, doctoren, ouderlingen en diakenen. Predikanten en doctoren zorgden voor het theologisch onderwijs en het aantrekken van predikanten. Predikanten en ouderlingen zorgden samen voor het besturen van de kerk en het uitoefenen van de tucht. Diakenen kregen als belangrijkste taak de armenzorg. Ook in ons land ontstonden calvinistische gemeenten, die voor wat betreft hun organisatie teruggaan op de door Calvijn opgestelde kerkorde. Samen vormden die gemeenten de Nederduitse Gereformeerde Kerk, sinds 1816 de Nederlandse Hervormde Kerk geheten.

Rooms-Katholieke schuilkerk

De rooms-katholieken van Loenen, Loenersloot, Vreeland en Baambrugge kwamen gedurende de periode 1578 tot 1652 bijeen op een afgelegen plek, namelijk in het Huis Het Honderd (huidig adres: Honderdsche Laantje 4 te Nieuwer Ter Aa). In die tijd sprak men over het 'Pape-nessie', het nestje van de rooms-katholieken. Uit de acta van de gereformeerde classis Amsterdam blijkt, dat zich daar in 1648 een

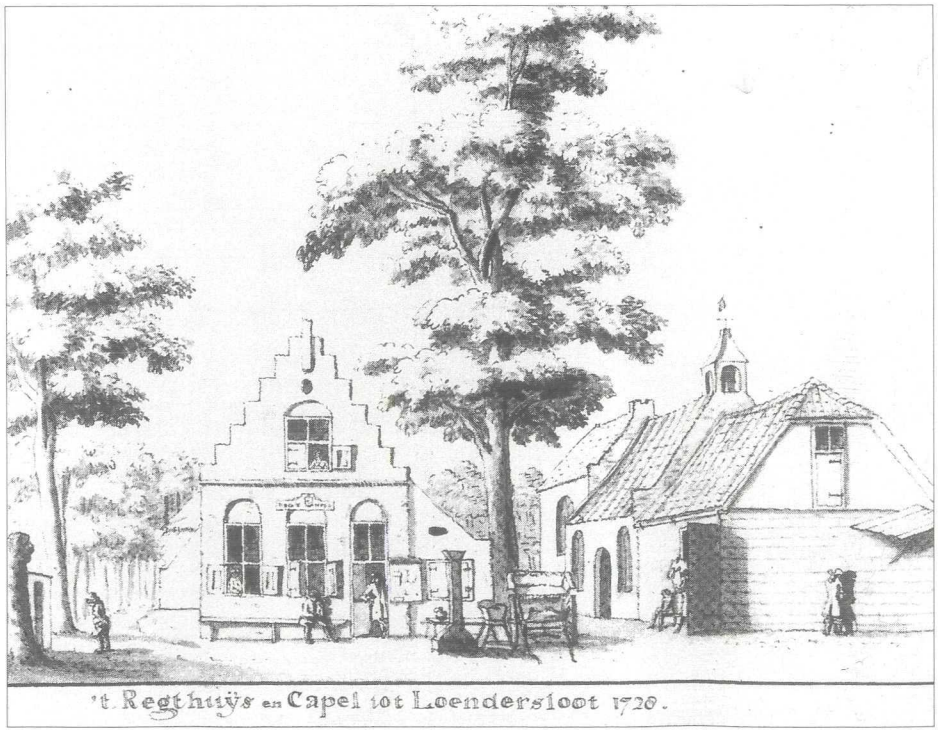

Rechthuis en kapel tegenover het kasteel Loenersloot, 1728. Reproductie pentekening L.P. Serrurier. Coll.: Het Utrecht Archief, TA 857.

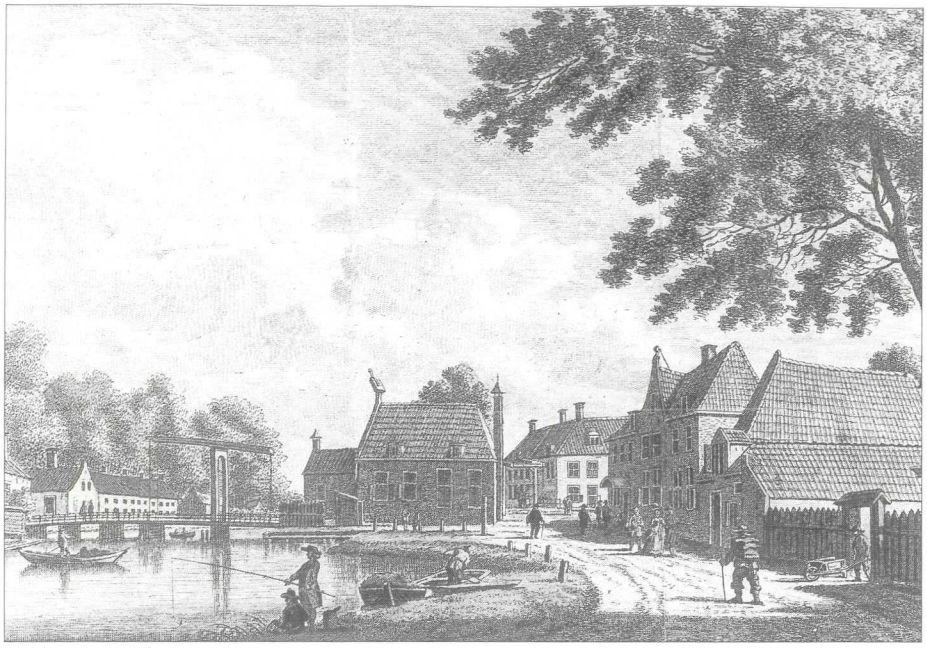

Nieuwersluis gezien vanuit het noorden, 1788. Rechts van de brug over de Vecht is het Gemeenlandshuis te zien, dat van 1672 tot 1689 dienst deed als kerkgebouw van de Hervormde gemeente van Nieuwersluis. Coll.: W. Mooij. Foto: W.F. Kuijper.

priester ophield, Engelbertus van Sevenhuizen, een Benedictijner monnik. In de notulen wordt hij aangeduid als "den paep op 't hondert". Op 3 oktober 1651 overleed Van Sevenhuizen. Waarschijnlijk maakte zijn overlijden de weg vrij voor het zoeken naar een nieuw onderkomen voor de roomse godsdienstoefeningen.

Schuilkerk aan de Slootdijk in Loenersloot

De heren van Kronenburg bleven na de kerkhervorming in 1578 de rooms-katholieke godsdienst trouw. Begin zeventiende eeuw is Anthony van Lynden (ovl. 1626) heer van Kronenburg. Zijn vrouw Alexandrina van Stepraedt, die hem lange tijd overleeft, bleef de rooms-katholieke bevolking in Loenen en Loenersloot daadwerkelijk steunen. In 1652 liet zij aan de Slootdijk een kleine (schuil)kerk bouwen. Deze kerk is afgebeeld op twee aquarellen uit 1800, die eigendom zijn van de R.K. Parochie Loenen [10].

Kerk en school aan de Slootdijk in Loenersloot

In de Franse Tijd (1795-1813) ontstond een discussie over de vraag, of de Grote kerk in Loenen moest worden teruggegeven aan de rooms-katholieke bevolking. De afloop is bekend: na veel heen en weer geschrijf bleef het kerkgebouw in handen van de Hervormde gemeente. Sinds die tijd werden alle bestaande kerkelijke groeperingen gelijk behandeld. Ook de rooms-katholieken konden hun godsdienst weer openlijk belijden. Deze ingrijpende verandering maakte het mogelijk een kerk te bouwen, die ook uiterlijk het aanzien van een kerkgebouw had. Pas veel later ontstond behoefte aan een grotere kerk. In 1857 kon in Loenersloot de nieuwe neogotische kerk in gebruik worden genomen. Deze zaalkerk bevatte 450 zitplaatsen en kreeg als patroonheilige Maria van de berg Carmel. Op 18 november 1962 werd de kerk wegens bouwvalligheid gesloten. Achtereenvolgens kreeg het gebouw de diverse bestemmingen, onder andere Textielfabriek Triumph en Nederlands Laboratorium voor Filmtechniek. In de jaren negentig van de twintigste eeuw werden kerk, pastorie en grond aangekocht door de gemeente Loenen. Het kerkgebouw is in 2000 gesloopt.

Kerk en school in Loenen-dorp (1962-heden)

Tussen 1962 en 1964 kerkten de rooms-katholieken in het Sint Josephgebouw aan de Rijksstraatweg in Loenen. Dit gebouw, gesitueerd op de plaats waar nu makelaardij De Compagnie is gevestigd, deed al decennia lang dienst als een soort ontmoetingscentrum, waar de R.K. fanfa-

OVERZICHT KERKGESCHIEDENIS LOENEN

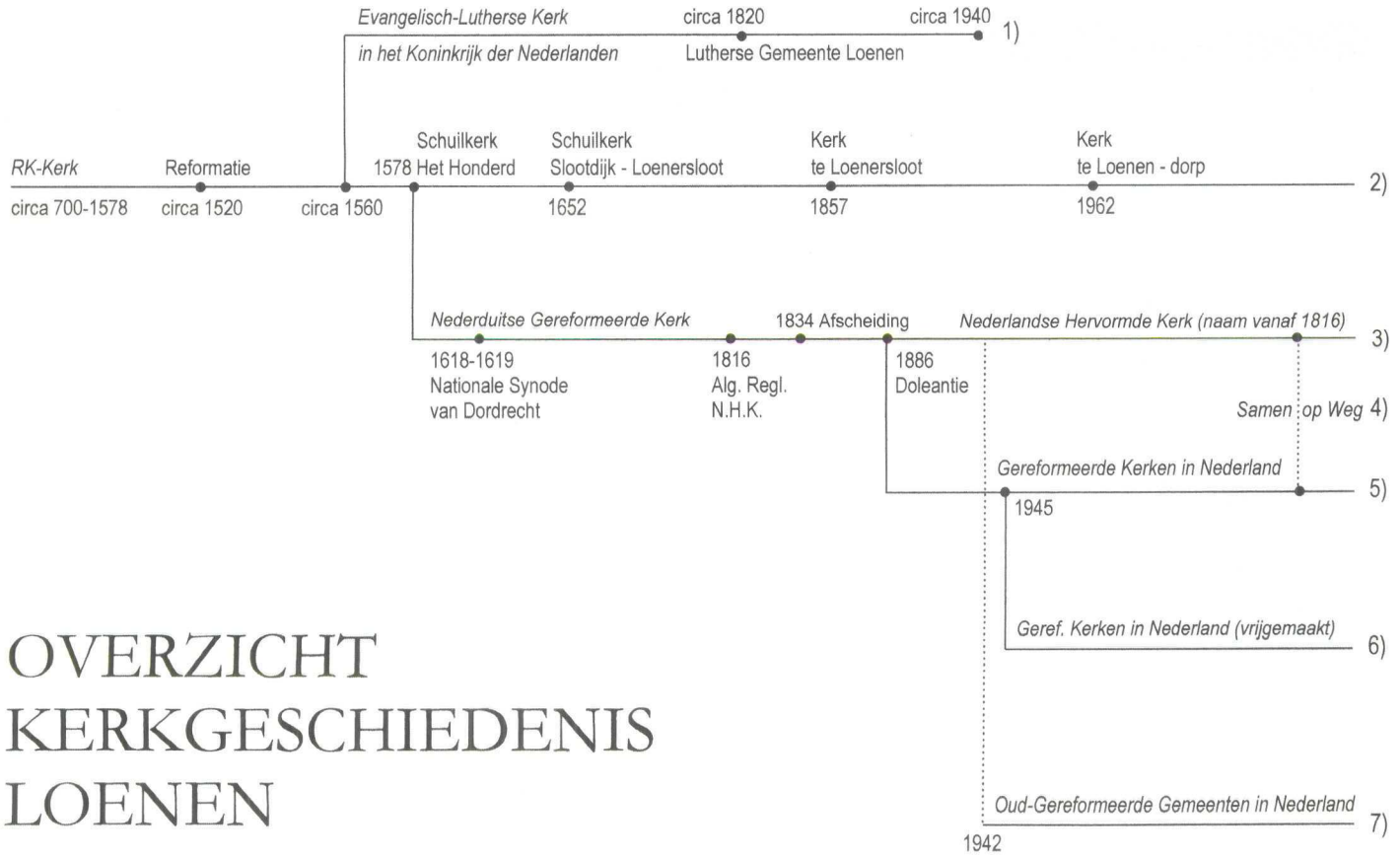

Schematisch overzicht van de ontwikkeling van de kerken, beperkt tot de kerkverbanden die in Loenen plaatselijke gemeenten hebben of hebben gehad.

Verklaring van de cijfers:
1) de Evangelisch-Lutherse gemeente te Loenen is omstreeks 1940 opgeheven;
2) Rooms-katholieke Sint Ludgerusparochie te Loenen;
3) Hervormde gemeente te Loenen;
4) Samen op Weg-gemeenten te Nigtevecht en Vreeland;
5) Gereformeerde kerk te Loenen;
6) Gereformeerde kerk vrijgemaakt te Loenen en
7) Oud Gereformeerde gemeente te Loenen.

re, diverse koren en toneelverenigingen oefenden en er uitvoeringen verzorgden. Tevens werden er lezingen, fancyfairs en vergaderingen gehouden. In 1964 werd de huidige kerk aan de Prinses Margrietstraat ingewijd. Tot op de dag van vandaag vormen de Sint Ludgeruskerk en de daarnaast gebouwde Ludgerusschool het centrum van de activiteiten van de roomskatholieken in onze omgeving [11].

Klooster in Loenen

Omstreeks 1900 werd de heer M.J. Ameschot eigenaar van het huis Beek en Hoff in de Dorpsstraat, dat thans in gebruik is als gemeentehuis. Na zijn overlijden in 1936 ging het huis over in handen van zijn dochter Marie Henriëtte, die non was geworden. Zij schonk haar bezittingen aan het klooster van haar congregatie: de zusters Franciscanessen. De congregatie besloot er een klooster voor bejaarde nonnen van te maken, een soort verzorgingshuis. Dit klooster kreeg de naam Mater Dei (Moeder Gods). Aan de rechterkant van het huis heeft men een kapel laten aanbouwen [12].

Doopsgezinden in de Mennistenhemel

Het gebied tussen Nieuwersluis en Breukelen werd in het begin van de achttiende eeuw de Mennistenhemel genoemd. Op de buitenplaatsen woonden veel doopsgezinden of Mennonieten. Omdat de bomen van de straatweg elkaar met de kruinen raakten, leken ze op een hemelgewelf. Zo is de naam Mennistenhemel ontstaan. In die tijd was de buitenplaats 'Over Holland' in het bezit van de doopsgezinde Willem Straalman, die ook heer van Ruwiel was en bovendien de buitenplaatsen Vijverhof en Sterreschans in zijn bezit had. Waarschijnlijk waren de meeste bewoners Amsterdamse kooplieden en lid van de Doopsgezinde gemeente in de hoofdstad. Doopsgezinden in ons land zijn volgelingen van Menno Simons (1496-1561). Vooral in het begin van de doperse beweging leefde men in de verwachting van het komende Koninkrijk Gods. Sommige wederdopers hebben dit in 1535 met geweld trachten te verwezenlijken in Münster. Vanwege hun radicale gedrag werden zij, ook in ons land, in de gaten gehouden en soms vervolgd. Uit de archieven weten we dat in het midden van de zestiende eeuw ook in Vreeland wederdopers of herdopers woonden [13].

De huidige doopsgezinde gemeenten vormen samen de Algemene Doopsgezinde Sociëteit.

Evangelisch-Lutherse gemeente in Loenen

Vanaf de zestiende eeuw ontstonden Lutherse gemeenten in ons land. De oudste gemeente is die van Woerden; zij dateert van omstreeks 1564. Lutherse gemeenten maken deel uit van

Het kerkgebouw van de Hervormde gemeente in Vreeland, omstreeks 1910. Coll.: W. Mooij.

De Gereformeerde kerk in Vreeland, omstreeks 1910. Coll.: W. Mooij.

het kerkgenootschap, dat bekend staat onder de officiële naam Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden. Het is één van de kleinere kerkgenootschappen in ons land. Toch is het lutheranisme wijd verspreid. In alle werelddelen bestaan Lutherse kerken: ze zijn verenigd in de Lutherse Wereldfederatie. Bij deze organisatie zijn meer dan 60 landskerken aangesloten, met in totaal ongeveer 50 miljoen leden.

In Loenen is pas omstreeks 1820 een Lutherse gemeente ontstaan. Dit hield verband met de komst van Duitse arbeiders naar de glasfabriek op Oud Over. Door de groei van het aantal Lutheranen ontstond de mogelijkheid zo nu en dan een predikant van elders uit te nodigen. Enkele jaren later vormde men een eigen gemeente, die haar leden ook betrok uit Breukelen, Vreeland en Baambrugge. Een afvaardiging van deze Lutheranen ging in 1827 op bezoek bij de Lutherse predikant in Utrecht met de vraag of zij beschouwd mochten worden als een filiaal-gemeente van Utrecht. Dit werd toegestaan en koninklijk goedgekeurd (koninklijk besluit van 12 december 1827). De gemeente had geen kerkgebouw nodig, omdat de kerkenraad van de Hervormde gemeente haar gastvrijheid bood in de Grote kerk. Deze situatie bleef meer dan een eeuw gehandhaafd, in die zin, dat jaarlijks in de periode van Pasen tot en met oktober eenmaal per maand in het hervormde kerkgebouw een lutherse kerkdienst werd gehouden. De gemeente in Loenen is echter nooit uitgegroeid tot een zelfstandige gemeente van een behoorlijke omvang. In het jaarverslag van de Evangelisch-Lutherse Kerk van 1934-1935 werd gemeld, dat de gemeente in Loenen moest omzien naar een nieuwe gelegenheid voor het houden van kerkdiensten, daar de Hervormde gemeente, "na meer dan 100-jarige vergunning", het kerkgebouw niet meer beschikbaar wilde stellen. Enige tijd later werden de lutherse diensten voortgezet in de Lutherkapel in Zuilen. Daarmee kwam definitief een einde aan het bestaan van de Loenense Evangelisch-Lutherse gemeente [14].

Calvinistische gemeenten in Nederland

In de zestiende eeuw ontstonden ook vele calvinistische gemeenten in ons land. Veel roomskatholieke parochies gingen over naar de Nederduitse Gereformeerde Kerk. Deze overgang had naast een religieuze ook een politieke oorzaak. Het was het gevolg van de opstand tegen Spanje. Na verovering van steden door het leger van de prins van Oranje, gingen de rooms-katholieke parochies over tot het protestantisme. De leden van de parochies maak-

ten deze snelle omwenteling meestal niet mee. Zij hebben de eerste tijd de kat uit de boom gekeken. Zo bleven nog lange tijd roomse feesten gehandhaafd en ook allerlei vormen van ontspanning zoals kermissen en kroegbezoek. Wat de priesters en pastoors betreft: sommigen vluchtten naar Zuid-Nederland of Duitsland, anderen gingen moeiteloos over. De classicale vergaderingen van de nieuwe Nederduitse Gereformeerde Kerk gingen daar aanvankelijk soepel mee om. Zij gedoogden nog lange tijd vele gewoonten uit de tijd voor de kerkhervorming, op voorwaarde dat de pastoors bereid waren een minimale opleiding te volgen en – voor zover van toepassing – bereid waren hun concubinaat om te zetten in een wettig huwelijk. Na 1600 werd de toenmalige Gereformeerde Kerk langzamerhand de bevoorrechte kerk, wat wil zeggen dat de gereformeerde religie de enige toegelaten openbare godsdienst was. Alleen leden van deze kerk kwamen in aanmerking voor benoeming in overheidsfuncties. Ook betekende het, dat de overheid garant stond voor de traktementen van gereformeerde predikanten, en dus niet voor de betaling van de traktementen aan geestelijken van andere kerken. Deze andere kerkgenootschappen werden meestal wel getolereerd, maar ze moesten zich dan wel koesthouden.

Calvinisten in Loenen, Nigtevecht en Vreeland

In 1578 koos Amsterdam voor de prins van Oranje en daarmee ook voor het protestantisme. In dat jaar werd de classis Amsterdam van de toenmalige Nederduitse Gereformeerde Kerk (thans de Nederlandse Hervormde Kerk), ingesteld. Vanuit deze classis werd druk uitgeoefend op omringende kerken, vooral in Holland, maar ook in de grensstreek tussen Utrecht en Holland, om eveneens tot de Gereformeerde Kerk over te gaan. De kerk in Loenen volgde Amsterdam nog in datzelfde jaar. Zij werd om redenen, die samenhingen met de patronaatsrechten, ingedeeld bij de classis Amsterdam.

De overgang ging gepaard met een zuivering van het interieur van het kerkgebouw. De roomse altaren en beelden werden uit de kerk verwijderd. Ook de glas-in-loodramen, waarop heiligen waren afgebeeld, werden vernield. De kerk moest in 1579 grote sommen geld uitgeven om de kerk weer glasdicht te maken. Het oude doopvont is in de Vecht terechtgekomen. Later is het opgevist en geplaatst in de tuin van het voormalige klooster 'Mater Dei' (thans gemeentehuis) [15]. Thans staat het doopvont weer op zijn oude plaats in de hervormde kerk.

De kerk van Nigtevecht ging in 1580 over tot het protestantisme. In dat jaar was Hessel Helmduyn Robbertsz. daar neergestreken als

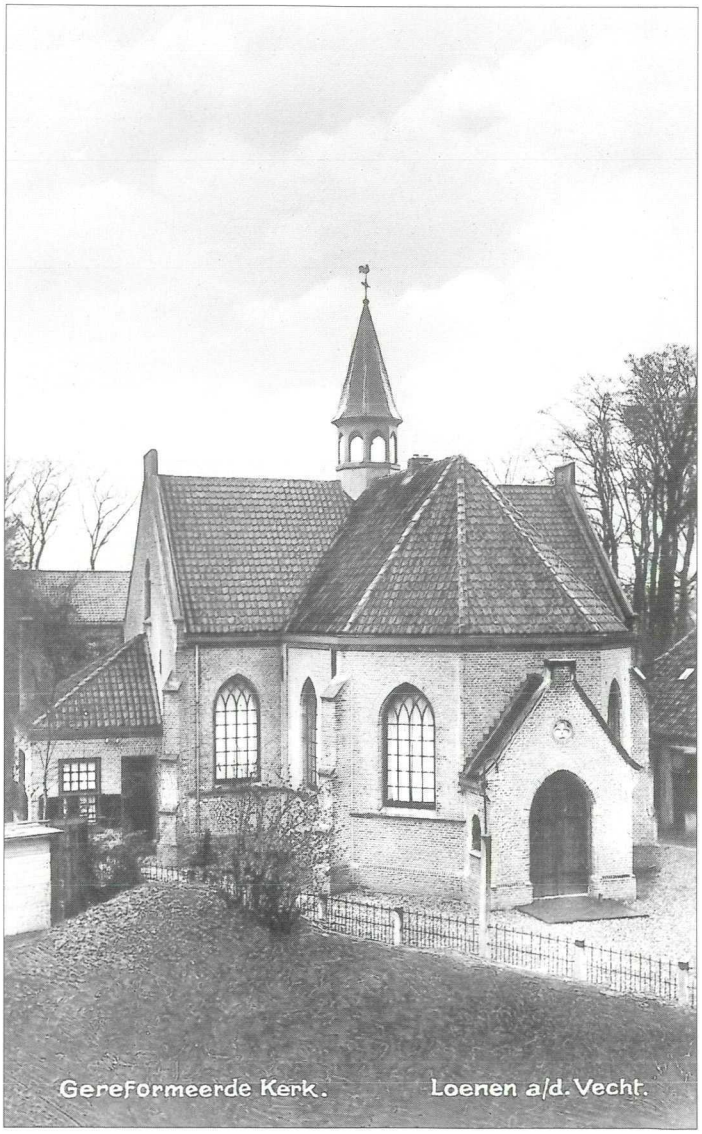

De Gereformeerde kerk in Loenen, omstreeks 1925. Coll.: W. Mooij.

De kerk van de Oud Gereformeerde gemeente te Loenen, omstreeks 1955. Coll.: W. Mooij.

pastoor, maar in korte tijd maakte hij de overstap naar het predikantschap. De kerk van Vreeland ging in 1585 over naar de Reformatie. De eerste predikant was Willem Aegydius, die er tot 1593 bleef. De beide laatste kerken behoorden tot de classis Amersfoort van de Nederduitse Gereformeerde Kerk [16].

Nationale synode van Dordrecht (1618/1619)

Een belangrijke fase in de ontwikkeling van de toenmalige gereformeerde godsdienst was de totstandkoming van de Nederlandse Geloofsbelijdenis (1561) en de Heidelbergse Catechismus (1563). De synode, die op initiatief van de Staten-Generaal in 1618 en 1619 te Dordrecht bijeen kwam, vormde daarop een vervolg. Tijdens de vergaderingen van deze synode werden drie belangrijke besluiten genomen: 1. een nieuwe bijbelvertaling te laten samenstellen (kwam gereed in 1637 en staat bekend als de Statenvertaling), 2. een nieuwe kerkorde vast te stellen (de Dordtse Kerkorde van 1619) en 3. de gereformeerde leer af te bakenen door vaststelling van de Dordtse Leerregels. De vaststelling van de leerregels was een gevolg van een theologisch conflict, dat in 1604 aan de universiteit van Leiden was ontstaan tussen de hoogleraren Jacobus Arminius (1560-1609) en Franciscus Gomarus (1563-1641). Dit theologische conflict moest door de synode worden beslecht. Zij koos voor de visie van de contra-remonstranten. De remonstrantse leer werd veroordeeld door aanvaarding van de 'Vijf artikelen tegen de remonstranten', de Dordtse Leerregels.

De steden en dorpen in de classis Amsterdam waren op één uitzondering na contra-remonstrants. Die uitzondering was Loenen, waar ds. Hermannus Montanus vanaf 1609 predikant was. Deze predikant is in 1619 afgezet om zijn remonstrantse gevoelens. Hij beweerde dat er geen erfzonde bestond en dat de mens bij machte zou zijn volmaakt te leven [17]. Dat strookte niet met de opvattingen van de contra-remonstranten.

Nieuwersluis

Nieuwersluis heeft korte tijd een eigen hervormde (toen gereformeerde) gemeente gehad. In 1672, toen de Fransen ons land bezetten, lag er een groot garnizoen in de vesting Nieuwersluis. Vele militairen hadden hun gezinnen ook meegenomen. In die tijd waren er zoveel leden, dat Nieuwersluis tot een zelfstandige gemeente werd verheven. De gemeente kreeg een eigen kerkenraad, predikant en school-

meester. Als predikant werd beroepen Frans Coenen, die toen predikant was bij de Hollandse gemeente te Smyrna in Klein Azië. Er heeft ook een kerkgebouw gestaan, dat later in 1703 is verbouwd tot het Gemeenlandshuis. Voordien was er al een einde gekomen aan het zelfstandige bestaan van de gemeente te Nieuwersluis. De vesting werd minder gebruikt, toen het oorlogsgevaar was afgenomen. Toen de predikant Coenen in 1689 stierf, trokken de Staten van Utrecht het predikantssalaris weer in. De nog overgebleven 36 leden werden in december 1689 bij de gemeente van Loenen gevoegd. Daarmee was een einde gekomen aan het korte bestaan van de gemeente in Nieuwersluis.

Algemeen Reglement van 1816

Na de Franse Tijd heeft koning Willem I het bestuur van de kerk grondig herzien. Het Algemeen Reglement voor de Nederlandse Hervormde Kerk, dat in 1816 werd aanvaard, gaf de kerk een nieuwe naam en een van bovenaf geleide bestuursvorm met veel invloed van de overheid. Kerkelijke vergaderingen konden zich in de nieuwe organisatie niet meer uitspreken over leergeschillen. De nieuwe bestuursvorm was doelmatig, maar zij stond heel ver af van de veel democratischer organisatie, zoals die was geregeld in de Dordtse kerkorde van 1619. De nieuwe bestuursorganisatie was één van de redenen voor de latere moeilijkheden, die leidden tot het ontstaan van nieuwe kerkverbanden. Het Algemeen Reglement heeft gegolden tot 1951, toen de synode van de Nederlandse Hervormde Kerk een nieuwe belijdende kerkorde aanvaardde.

Afsplitsingen (1834 en 1886)

In de negentiende eeuw splitsten twee groepen zich af van de Nederlandse Hervormde Kerk: in 1834 waren dat de afgescheidenen en in 1886 de dolerenden. De Afscheiding van 1834 begon in Ulrum, waar ds. Hendrik de Cock hervormd predikant was. De afgescheidenen wilden zich houden aan de klassieke uitleg van de bijbel en terugkeren naar de organisatie en de leer van de oude Nederduitse Gereformeerde Kerk: de leus was dan ook: 'terug naar Dordt', naar de Dordtse kerkorde uit 1619 en naar de oude belijdenisgeschriften.

De tweede afsplitsing onder de naam Doleantie kwam in 1886 tot stand, nadat jarenlang was geprobeerd de kerk van binnenuit te hervormen. Ook hier ging het om dezelfde principes als bij de vorige afsplitsing. De leider van deze groep was dr. Abraham Kuyper (1837-1920). Kuyper wist in 1892 de dolerenden en het grootste deel van afgescheidenen te verenigen tot de Gereformeerde Kerken in Nederland, die

Pastorie en kerk van de Rooms-katholieke parochie te Loenen, omstreeks 1965. Coll.: W. Mooij.

zich beschouwden als de wettige voortzetting van de oude Nederduitse Gereformeerde Kerk uit de tijd van de Republiek (vóór 1795).

Gereformeerde kerken in Nigtevecht, Loenen en Vreeland

De gereformeerde kerken op het huidige grondgebied van Loenen zijn ontstaan uit de traditie van de Doleantie van 1886. Waarschijnlijk niet omdat de hervormde gemeenten hier zo vrijzinnig waren, maar meer uit bewondering voor Abraham Kuyper, de grote leider van de gereformeerden. Kuyper was hoofdredacteur van het landelijke dagblad 'De Standaard', oprichter van de Anti-Revolutionaire Partij (de oudste politieke partij in ons land), stichter van de Vrije Universiteit en leider van de Doleantie-beweging. Van 1901-1905 gaf hij als minister-president leiding aan een rechtse coalitie.

Als eerste ontstond in 1888 de Gereformeerde kerk van Nigtevecht, die in de beginjaren, vanwege het kleine aantal leden, een combinatie vormde met de Gereformeerde kerk van Nederhorst den Berg. Samen waren zij in staat een predikant te beroepen. De kerken in Loenen en Vreeland zijn in het begin van 1891 vrijwel tegelijkertijd ontstaan. Ook deze twee kerken vormden in de beginjaren een combinatie voor het beroepen van een predikant. De eerste jaren beschikten zij over één kerkgebouw, dat was gebouwd tussen Loenen en Vreeland aan de voormalige Loenderveense sluis op Oud Over. Het kerkje bestaat nog steeds en is nu in gebruik als woonhuis (huidig adres: Oud Over 80). Al spoedig bouwden de gereformeerden in Vreeland een eigen kerkgebouw, dat in de nacht van 26 op 27 november 1905 is afgebrand. Een jaar later konden zij een nieuw kerkgebouw in gebruik nemen, dat is ontworpen door het gemeentelid C.A. Lion Cachet (1864-1945), architect en kunstenaar te Vreeland [18]. De gereformeerden van Loenen namen in 1923 aan de Dorpsstraat een nieuw kerkgebouw in gebruik [19].

Samen op Weg in Nigtevecht en Vreeland

De synoden van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland bevinden zich al lange tijd in een proces van vereniging. In 1990 sloot de Evangelisch-Lutherse Kerk zich hierbij aan. Het streven is gericht op vereniging van de drie kerken tot één protestantse kerk. Dit Samen op Weg-proces maakt het mogelijk, dat plaatselijke gemeenten van deze kerken een federatief verband aangaan. In Loenen kwam Nigtevecht als eerste over de brug: de Samen op Weg-gemeente van hervormden en gereformeerden bestaat daar al sinds 1979. De leden van deze gemeente komen samen in de dorpskerk. Het gereformeerde kerkgebouw is verkocht. In Vreeland bestaat de federatie vanaf 1996. Ook hier wordt de gemeente een Samen op Weg-gemeente genoemd. Het kerkgebouw van de gereformeerden is in maart 2002 via een advertentie te koop of te huur aangeboden aan een groepering, die het gebouw zal gebruiken voor het houden van kerkdiensten.

Gereformeerde kerk vrijgemaakt in Loenen

De landelijke scheuring, die in de Tweede Wereldoorlog in de Gereformeerde Kerken in Nederland plaatsvond, had ook in Loenen gevolgen. Een deel van de Gereformeerde kerk splitste zich af en vormde vanaf die tijd de Gereformeerde kerk vrijgemaakt. De leden van deze kerk, die uit Loenen en omliggende dorpen (Abcoude, incl. Baambrugge, Nederhorst den Berg, Nigtevecht en Vreeland) komen, houden hun kerkdiensten in de voormalige garage 'Securitas' aan de Rijksstraatweg.

Oud Gereformeerde gemeente in Loenen

Reeds voor de Tweede Wereldoorlog bestond in Loenen een (aanvankelijk hervormde) richtingsevangelisatie. De leden van deze groep, die zich het beste thuisvoelen bij een bevindelijk-gereformeerde geloofsbeleving, kwamen bijeen in 'Ons huis' op Oud Over. Dirk van Leeuwen (1889-1952), afkomstig uit de Christelijke Gereformeerde kerk van Alphen aan den Rijn, sloot zich bij deze groep aan. Op 11 december 1942 werd hij door de christelijk gereformeerde predikant E. du Marchie van Voorthuijsen tot voorganger bevestigd. Van Leeuwen en zijn groep zochten contact met de groep Oud Gereformeerde Gemeenten, waarvan ds. W.H. Blaak (1871-1957) toen de leidende figuur was. In 1945 werden zij tot dit kerkverband toegelaten. Op 23 oktober 1946 volgde de bevestiging van Van Leeuwen tot predikant. Hij vertrok in

1950 naar Sint Philipsland [20]. Nadien heeft de gemeente in Loenen geen eigen predikant meer gehad. Sinds 1952 beschikt de gemeente over een eigen kerkgebouw aan de Koningin Wilhelminaweg. Meestal worden er leesdiensten gehouden. Deze diensten, waarin preken worden voorgelezen, staan onder leiding van één van de ouderlingen. Soms gaat een predikant uit het kerkverband voor, maar dan in een doordeweekse dienst.

Conclusie

In alle drie dorpen van de huidige gemeente Loenen is de Hervormde kerk de grootste kerkgemeenschap. In tegenstelling tot de hervormde gemeenten in Nigtevecht en Vreeland, kan de gemeente in Loenen min of meer gerekend worden tot de orthodoxe stroming in de Nederlandse Hervormde Kerk, de gereformeerde bondsrichting. De gereformeerde kerken in de dorpen zijn betrekkelijk klein gebleven. In Nigtevecht en Vreeland zijn zij samengegaan met de hervormde gemeenten. Ook het roomskatholieke deel van de bevolking is ten opzichte van de hervormden een minderheid gebleven. De laatste decennia neemt de buitenkerkelijkheid toe. Dit beeld wijkt niet af van de kerkelijke ontwikkelingen in de rest van ons land.

Kees de Kruijter

BRONNEN:

1 Th. van Thijn e.a., 58 miljoen Nederlanders en hun kerken. Utrecht/Antwerpen 1979.

2. R.P. Zijp, Een geschiedenis van de gereformeerde gezindte, inleiding in de catalogus van de tentoonstelling 'Anderhalve eeuw gereformeerden 1834-1984', die in 1984 te zien was in het Rijksmuseum Het Catharijneconvent te Utrecht.

3. Dr. S. van der Linde, 1000 jaar dorpsleven aan de Vecht. Loenen 953-1953. Loenen aan de Vecht 1954.

NOTEN:

1. J.K. Schendelaar, Luther, de Lutheranen en de zwaan. Aalsmeer/Woerden 1993.
2. Zie ook: Ruurd Ubels, Franken, zendelingen en veel veen. De Noordelijke Vechtstreek tot 1100, in: Vechtkroniek nr. 1 van december 1994, 3-5.
3. C. Dekker e.a., Geschiedenis van de provincie Utrecht, dl. 1 (tot 1528). Utrecht 1997, 70. Oudere publicaties schrijven, dat Werinon in het huidige Muiden of Loenen was gelegen.
4. Vreeland, artikel in: A.J. van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, elfde deel, Gorinchem 1848, 903 - 904.
5. A. Corbeek, Grote of Sint-Nicolaaskerk Vreeland, Vreeland, 1986.
6. Zie hierover: Juliette Jonker-Duynstee en Kees de Kruijter, Opkomst en ondergang van kasteel Vreeland, in: Vechtkroniek nr. 15 van december 2001, 3-8.
7. P.J. Amesz, Gedenkboek bij de restauratie van de hervormde kerk en toren te Nigtevecht. Nigtevecht, z.j.
8. Dr. S. van der Linde, 1000 jaar dorpsleven aan de Vecht. Loenen 953-1953. Loenen aan de Vecht 1954, 33.
9. Zie hierover: Gertjan Verhage en Kees de Kruijter, Vervolging van de rooms-katholieke bevolking, in: Vechtkroniek nr. 14 van mei 2001, 3-9 en Juliette Jonker-Duynstee, Drie eeuwen rooms-katholieke kerk aan de Slootdijk, in: dezelfde aflevering van de Vechtkroniek, 24-28.
10. Deze aquarellen zijn afgebeeld in de Vechtkroniek van mei 2001 (nr. 14), 24 en 25.
11. Zie voor een uitgebreide beschrijving van de rooms-katholieke parochie in de twintigste eeuw: P. Fakkeldij, Historisch Cultureel Album van de parochie Sint Ludgerus Loenen (U). Loenen/Zeist 1999.
12. E. Munnig Schmidt, Beek en Hoff. Van buitenplaats tot gemeentehuis. Loenen 1995.
13. C. Dekker e.a., Geschiedenis van de provincie Utrecht, dl. 2 (1528 tot 1780). Utrecht 1997, 108.
14. Th.A. Fafié e.a., Hoe het Lutherde in Nederland. De geschiedenis van de Lutherse gemeenten in Nederland. Twee delen. Woerden 1994 en 1997. In deze delen is geen schets opgenomen van de Lutherse gemeente in Loenen. Wel bestaat er een artikel over het ontstaan van de Loenense Lutherse gemeente: Joh. W. Pont, De Luthersche Gemeente te Loenen aan de Vecht, in: Stemmen uit de Luthersche Kerk in Nederland. Tweemaandelijksch tijdschrift. Vijfde jaargang, 1899, 31-40. In het jaarverslag 1935-1936 van de Evangelisch-Lutherse Kerk wordt gemeld, dat het archief van de Evangelisch-Lutherse Gemeente van Loenen in het bezit is van mr. E. van Beusekom te Oosterbeek.
15. Dr. S. van der Linde, 1000 jaar dorpsleven aan de Vecht. Loenen 953-1953. Loenen aan de Vecht 1954, 63.
16. F.A. van Lieburg, Repertorium van Nederlandse hervormde predikanten tot 1816. Delen 1 (predikanten) en 2 (gemeenten). Dordrecht 1996.
17. C. Dekker e.a., Geschiedenis van de provincie Utrecht, dl. 2 (1528 tot 1780). Utrecht 1997, 298 en 303.
18. B.J. Aalbers, Een sierkunstenaar te Vreeland. C.A. Lion Cachet, 1864-1945, in: Vechtkroniek nr. 4 van mei 1996, 17-22. Zie over de geschiedenis van de Gereformeerde kerk van Vreeland: Anne de Jong en Maurits Verhoeff, Impressies uit de geschiedenis van de Gereformeerde Kerk, 1891-2001. Vreeland 2001.
19. C.J. de Kruijter, De Gereformeerde Kerk van Loenen aan de Vecht, 1891-1991. Driebergen/Loenen 1991.
20. H. Hille, Tweestromenland. De geschiedenis van de oud gereformeerden in de eerste helft van de twintigste eeuw. Putten 1996.

Burgemeester Sanderson en de Afscheiding in Loenersloot

In het archief van de voormalige gemeente Loenersloot bevindt zich een bundeltje met 17 stukken. In de inventaris, de omschrijving van de inhoud van het archief, wordt het bundeltje onder nummer 1003 omschreven als *stukken betreffende het houden van bijeenkomsten der afgescheidenen van het Nederlands Hervormd Kerkgenootschap, 1836.*[1]

De stukken vertellen het verhaal van mensen die zich niet meer kunnen vinden in de leer van de heersende kerk, de strijd om erkenning en hun vervolging door de autoriteiten. Maar de papieren vertellen ook het verhaal van een burgemeester die ondanks de opdracht en de plicht om te vervolgen zijn uiterste best doet om tot een rechtvaardige en geweldloze oplossing te komen.

De burgemeester

De burgemeester in kwestie, de tot nu toe langstzittende in Loenen, is mr. Johannes Sanderson.[2] Sanderson werd op 25 januari 1778 gedoopt in Utrecht en voltooide daar zijn juridische studie.[3] Na zijn opleiding vertrok hij naar Loenen waar hij zich als notaris vestigde. Vanaf 1811 tot aan zijn dood in 1846 had hij hier een dubbelfunctie: hij was zowel notaris als burgemeester in Loenen. Maar niet alleen daar. Lange tijd was hij tegelijk ook burgemeester van Nigtevecht, Kortenhoef, Nederhorst en Loenersloot.

Aan het jaar 1836 van zijn burgemeesterschap zal Sanderson nog vaak hebben teruggedacht. De laatste maanden van dat jaar waren namelijk voor hem zeer tumultueus.

De afgescheidenen

In de jaren 1834 -1836 traden enkele jonge predikanten uit de Hervormde kerk. Zij stelden een Akte van Afscheiding of Wederkeer op. Zij vonden dat de Hervormde kerk te sterk afweek

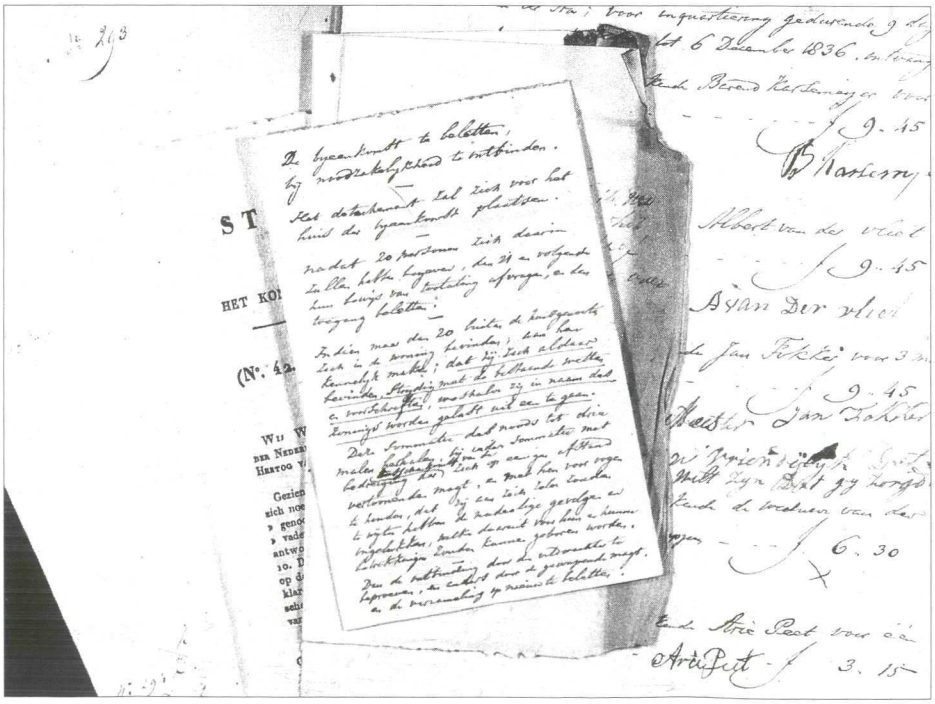

Het bundeltje archiefstukken met het verhaal van de afgescheidenen in Loenersloot. Bovenop ligt het 'spiekbriefje' van Sanderson. (Fotocollectie S.A.V.V.).

Het huis van Johannes Sanderson aan de Dorpsstraat, nu nr. 12 en 14, omstreeks 1950 na een aantal verbouwingen. (Fotocollectie S.A.V.V.).

van de kerkleer. Voor deze afgescheidenen of separatisten waren de traditionele belijdenisgeschriften, de oude teksten voor de liturgie en de kerkorde van 1619 van groot belang. De Hervormde kerk betoonde zich volgens de separatisten gemeten aan de bijbel en de belijdenis een valse kerk. In de toenmalige kerk nam men het niet meer zo nauw met de belijdenissen en liturgische teksten uit het verleden. Daarom een afscheiding. Wederkeer en hereniging waren pas mogelijk als de kerk tot inkeer kwam. De eerste jaren was er een groeiend aantal aanhangers. Vanuit het noorden van het land verspreidden de afgescheidenen zich over Nederland, ook naar Utrecht.

Willem I, van 1815 tot 1840 koning, beschouwde de Afscheiding als een revolutionaire actie tegen de door hem georganiseerde Hervormde kerk. Zich beroepend op een artikel uit de Code Napoleon, waarin samenscholing van 20 of meer personen werd verboden, probeerde de overheid de separatisten te beteugelen. Nergens in Nederland werd zo hard tegen hen opgetreden als in de provincie Utrecht. Soms zelfs tot bloedens toe. Ook in Loenersloot werden de afgescheidenen vervolgd, aan de Oukoper Wetering. Met in één van de hoofdrollen burgemeester Johannes Sanderson.

Het verhaal

Barend Karsemeijer

Begin oktober 1836 krijgt burgemeester Sanderson bezoek van ene Barend Karsemeijer. Karsemeijer is veehouder in Oukoop en bewoont de boerderij Sterreschans aan de Oukoper Wetering[4]. Karsemeijer heeft twee documenten bij zich. Het ene is een verzoek aan de Koning om in Loenersloot met 20 of meer afgescheidenen godsdienstbijeenkomsten te mogen houden. Het tweede document bevat de handtekeningen van inwoners van Loenersloot ter ondersteuning van het verzoek aan de koning. Volgens nieuwe regelgeving moet Sanderson als burgemeester van Loenersloot de handtekeningenlijst legaliseren voordat deze aan de Koning wordt toegestuurd. Sanderson aarzelt. Doet hij hier goed aan? Barend Karsemeijer ziet de twijfel van de burgemeester. Ter ondersteuning van zijn verzoek vertelt hij Sanderson dat de burgemeester in Loosdrecht een soortgelijke lijst gewoon heeft getekend. En daar stonden zelfs de namen van de minderjarige kinderen van de verzoekers op! Sanderson tekent.

De volgende dag schrijft hij toch nog een brief aan de Gouverneur van de provincie Utrecht, L. Van Toulon. De burgemeester twijfelt of hij goed heeft gehandeld. Aanvankelijk krijgt hij op zijn kop van Van Toulon. Alleen individuele verzoeken worden in behandeling genomen, en niet die van een collectief. Sanderson blijkt de nieuwe regelgeving beter te kennen en reageert in een wat zalvende brief dat zijn dwaling voortvloeide uit de richtlijn van de Gouverneur van 23 juli jl. Een paar dagen later antwoordt Van Toulon dat Sanderson inderdaad juist heeft gehandeld.

Op 19 oktober ontvangt Sanderson de reactie op het verzoek van Barend Karsemeijer en c.s. Van Toulon sommeert de burgemeester het besluit te lezen en vervolgens door te geven aan Karsemeijer. Het verzoek van de separatisten wordt niet in behandeling genomen. Als motivatie staat vermeld dat het verzoek niet volgens de richtlijnen is opgesteld. Daarnaast bevat het verzoek te veel vragen die er niet in thuis horen en het verzoek zodoende ongeldig maken. Sanderson neemt kennis van dit antwoord en laat het vervolgens bezorgen op Sterreschans.

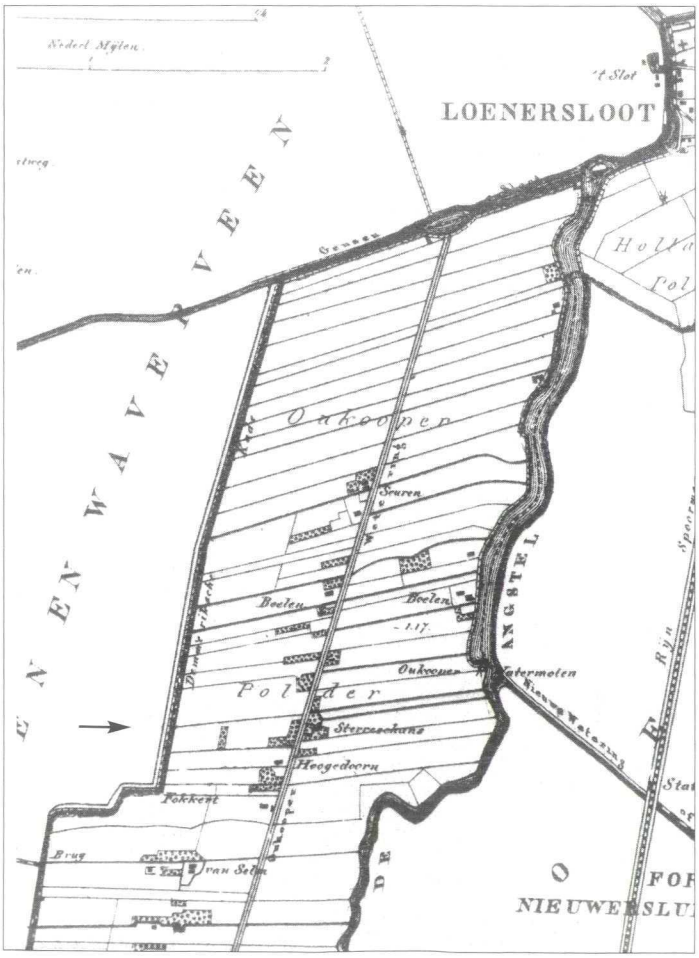

Kaartje van de Oukoper polder, met de Oukoper Wetering en de boerderij Sterreschans omstreeks 1867. (J. Kuyper. Gemeente-atlas van Nederland, 1867).

Een brief op poten gedateerd zaterdag 12 november. Van Toulon schrijft Sanderson dat hem ter ore is gekomen dat er onder Oukoop bij Barend Karsemeijer talrijke vergaderingen van afgescheidenen worden gehouden. Erger nog, Karsemeijer zou in het ambtsgewaad van een predikant rondlopen en tijdens de vergaderingen worden ouderlingen en diakenen benoemd.
Van Toulon eindigt zijn brief met de mededeling dat het verhaal heel ongeloofwaardig lijkt, maar verzoekt Sanderson voor de zekerheid een onderzoek in te stellen.
Sanderson komt direct in actie. Uit zijn bevindingen blijkt dat de vorige zondag bij Karsemeijer inderdaad een bijeenkomst is gehouden. Er werd een toespraak gehouden door Pieter Veer, een scheepmaker uit Muiden. Nú, 13 november is het zondag. De burgemeester besluit direct naar de boerderij van Karsemeijer te gaan om vast te stellen of er weer een bijeenkomst wordt gehouden. Op Sterreschans aangekomen treft Sanderson een aantal van 16 personen aan, zowel mannen, vrouwen als kinderen. Maar geen vergadering. Karsemeijer zelf is niet aanwezig. Sanderson laat de boodschap achter dat hij zich de volgende ochtend bij hem moet melden. Maar Karsemeijer laat maandagochtend de burgemeester wachten, en óók maandagmiddag. Hij komt niet opdagen. Sanderson meldt vervolgens Van Toulon zijn bevindingen.

Het rommelt in de regio

De volgende dagen voelt burgemeester Johannes Sanderson zich behoorlijk opgelaten. Het rommelt in de regio. Hij weet dat de separatisten gewoon doorgaan met het organiseren van vergaderingen en het overheidsgezag tarten. Uiteindelijk besluit hij Van Toulon om ondersteuning te vragen zodat de orde kan worden hersteld.

Om 9 uur zaterdagavond 26 november komt er een koerier bij de burgemeester aan huis met een brief van de gouverneur. Sanderson krijgt militaire steun. Direct al, de volgende zondagochtend, zullen zich in Loenen een wachtmeester, twee brigadiers en 10 lansiers melden. Sanderson krijgt de opdracht met behulp van het detachement een mogelijke nieuwe bijeenkomst van separatisten te voorkomen dan wel te ontbinden. Sanderson moet de leiding nemen. Gelukkig heeft de koerier voor de burgemeester, niet echt ervaren in dit soort situaties, een uitgebreide instructie meegenomen. Bladzijden lang, tot in detail, wordt hem voorgeschreven hoe te handelen. In het bundeltje archiefstukken bevindt zich een klein briefje in het handschrift van Sanderson met de voornaamste richtlijnen. Hij heeft dit bij de inval vermoedelijk als spiekbriefje bij zich gedragen.

In de vroege zondagochtend van 27 november gaat het gezelschap op pad. Er wordt verzameld in Ter Aa, bij het huis van de wethouder Teunis Korver. De laatste zal ook ter assistentie mee gaan, net als de veldwachter. Rond 9 uur vertrekt men richting Oukoop. Op strategische plekken op de Oukoper dijk, vlak bij de boerderij van Barend Karsemeijer, stelt Sanderson lansiers op. Ook beide toegangswegen naar de boerderij worden door lansiers afgesloten. Dit heeft direct al resultaat. Vanuit vele richtingen blijken mensen op weg te zijn naar de boerderij om de bijeenkomst van de afgescheidenen te bezoeken. Velen hebben al uren gelopen. Maar ze worden resoluut teruggestuurd. Onder hen bevindt zich mevrouw de weduwe J. J. Zeelt. Zij is één van de belangrijkste financiers van de Afscheiding en organiseert veel bijeenkomsten in haar landhuis Postwijck te Baambrugge. Deze zondag zal de weduwe Zeelt de samenkomst echter moeten missen. De lansiers zijn onverbiddelijk.

De inval

Tijdens zijn gang naar Oukoop zal Sanderson ongetwijfeld hebben gedacht aan soortgelijke acties welke zijn collega burgemeesters van Hilversum en Loosdrecht eerder in de zomer van dat jaar hebben ondernomen. Tot bloedens toe werd een menigte in Hilversum bij een spreekbeurt van een afgescheiden predikant uiteen gedreven. Ook in Loosdrecht was op bevel van de burgemeester geweld gebruikt. Geen prettig vooruitzicht voor de overheidsdienaren [5].

Maar Johannes Sanderson en Teunis Korver kennen hun plicht. Met in hun kielzog de wachtmeester en de veldwachter betreden zij het terrein van boerderij Sterreschans van veehouder Barend Karsemeijer. Een ongewoon geluid trekt hen naar de stallen. Behoedzaam opent de burgemeester een zijdeur van de koestal. En wat hij daar aantreft…

Een menigte van meer dan 50 personen, zowel mannen als vrouwen. Ze zingen uit luide borst een psalm. Voor de gelovigen staat een man met een opengeslagen bijbel. Sanderson verheft zijn stem en verzoekt de menigte te stoppen met zingen. Men zingt door. Sanderson herhaalt zijn verzoek. Na een derde oproep wordt het langzaam stil in de stal.

De burgemeester neemt opnieuw het woord. Hij vertelt de aanwezigen dat de bijeenkomst strijdig is met de wet en gelast hen in naam van de koning uiteen te gaan. Als men weigert zal geweld worden gebruikt. Fijntjes wijst Sanderson nog even op de gewapende macht die buiten opgesteld staat.

Het maakt allemaal weinig indruk. Wederom tot drie keer toe moet de burgemeester zijn boodschap herhalen. Sanderson raakt geïrriteerd en dreigt nu werkelijk de gewapende macht in te gaan zetten om zo gehoorzaamheid af te dwingen.

Maar Johannes Sanderson blijkt geen man van het grove geweld te zijn. Hij doet nog een allerlaatste poging. In zijn rapportage over het gebeurde aan Van Toulon schrijft hij: *alvorens tot dit geweld over te gaan bad ik hen tot behoud van rust en orde, om toch goed en vrijwillig heen te gaan.* Deze smeekbede lijkt te helpen. Een aantal van de aanwezigen staat op en verlaat de schuur. Sanderson en de zijnen dringen zich vervolgens tussen de menigte en met wat duw en trekwerk worden de meer halsstarrigen de schuur uit gewerkt. Met een aantal van hen heeft Sanderson nog een gesprek maar de meesten verlaten direct het terrein van boerderij Sterreschans. Door het geduld en de overredingskracht van de burgemeester is geweld uitgebleven.

Voordat Sanderson naar huis gaat moet er nog wel het één en ander worden geregeld. De lansiers gaan niet meteen terug naar Utrecht. De wachtmeester gaat logeren in Ter Aa bij de wethouder Teunis Korver. De overige lansiers worden ingekwartierd bij een aantal separatisten. Zo krijgen Barend Karsemeijer, Albert van der Vliet en Jan Fokker ieder drie lansiers en hun paarden te logeren. De weduwe van der Veer krijgt de twee brigadiers en hun paarden en Dirk Peet één lansier met paard. Sanderson verzoekt de separatisten ook zorg te dragen voor voedsel voor de logés. Tegen betaling wil men de manschappen wel te eten geven. Maar vanwege de schaarste weigeren ze voor de paarden te zorgen, tenzij het met geweld wordt afgedwongen. Daarom laat de burgemeester het nodige voedsel voor de dieren uit Loenen bezorgen.

Sanderson gaat naar huis en schrijft zijn rapportages aan Van Toulon en de Officier van Justitie in Utrecht. Hij vraagt Van Toulon het detachement in ieder geval tot en met de volgende zondag in Oukoop en omgeving te laten blijven. Zodoende wordt een mogelijk nieuwe bijeenkomst van de separatisten voorkomen denkt hij. Van Toulon schrijft op 30 november aan Sanderson dat het detachement tot de volgende dinsdag voor hem ter beschikking blijft. Ondertussen heeft Sanderson wat meer onderzoek gedaan naar de namen van de aanwezigen in de bijeenkomst van afgelopen zondag. In zijn correspondentie met de Officier van Justitie in Utrecht hebben ze de voorganger van afgelopen zondag al geïdentificeerd als de bekende afgezette predikant Huibert Jacobus Budding. Naast de al genoemde Karsemeijer, van der Vliet, Fokker en de weduwe van der Veer herkende men nog een broer van Barend Karsemeijer, Nicolaas uit Loosdrecht. Uit Oud Over kwam Arie Verburg, en uit Loenen Jan Molenaar. Meer namen kan Sanderson de Officier van Justitie niet geven.

Huibert Jacobus Budding (1810 - 1870), geboren te Rhenen en afgescheiden predikant. Foto van een anonieme tekening, 1865. (Fotocollectie S.A.V.V., repro).

Halsstarrig en ongehoorzaam

Dan komt Sanderson iets ter ore wat verdere maatregelen zinloos lijkt te maken. Terwijl de lansiers keurig in Oukoop en omgeving waren ingekwartierd hebben de separatisten uit de regio de dag na de inval weer een bijeenkomst gehouden. Nu in Kockengen bij een zekere Boogaard. Wederom was het de voorganger Budding die doop- en trouwplechtigheden uitvoerde. Sanderson voelt zich machteloos. Hij schrijft aan Van Toulon dat verder verblijf van het detachement geen zin heeft. Sanderson: *de separatisten blijven volhouden in hun halsstarrigheid en ongehoorzaamheid, terwijl de inkwartiering en de geringe vergoeding hiervoor, voor hen geen straf is.*

Een lijst met de handtekeningen van de separatisten is het laatste stuk in het archief van Loenersloot dat herinnert aan deze kwestie.
De handtekeningen staan onder het bedrag door hen ontvangen van Sanderson ter compensatie voor de inkwartiering. Ook de wethouder Teunis Korver krijgt zijn deel voor zijn logé de wachtmeester. Jan Fokker zet niet alleen zijn handtekening. Hij kliedert tussen de regels*: waarde burgemeester, maar ik verzoek u vriendijlijk dat gij zoo goed wilt zijn dat gij zorgdt dat ik mijn 170 pont hooi dat ik verleend weeder terug krijgt.* Sanderson kennende zal dit zeker gebeurd zijn!

Het vervolg

De volgende jaren gaan de samenkomsten van de afgescheidenen gewoon door. Budding en de zijnen komen nog regelmatig in Oukoop en omgeving preken. Soms was een list noodzakelijk, zoals in Loosdrecht op een zondag in juni 1837. Een groep geloofsgenoten scheept zich in op het turfschip van Nicolaas Pos en steekt van wal. Voordat de daar gelegerde soldaten in de gaten hebben wat er aan de hand is komen uit alle richtingen bootjes met gemeenteleden aanvaren. In één van die bootjes zit de bekende ds. H. P. Scholte. Men gaat aan boord van het turfschip en kiest het ruime sop van de plassen. De dienst kan beginnen! Op het water van de Loosdrechtse plassen worden kinderen gedoopt, ja zelfs drie. Het enige ongemak van de dienst op het kerkschip is de jouwende menigte bij terugkomst in de haven die avond. De volgende zondag haalt ds. Scholte de truc weer uit, nu in Bunschoten. [6]

De overheid krijgt langzamerhand in de gaten dat vervolging van de afgescheidenen een hopeloze zaak is. In 1839 worden de Christelijk Afgescheiden gemeenten in Utrecht en Amsterdam erkend. Als koning Willem II eind 1840 zijn vader opvolgt laat deze weten zijn militairen niet te willen gebruiken om de afgescheidenen te vervolgen.
De afgescheidenen uit Oukoop voegen zich uiteindelijk na 1842 bij de Christelijke Afgescheiden Gemeente van Kockengen. Lange tijd is Barend Karsemeijer daar diaken en ouderling.[7] In 1849 bedraagt het aantal leden in Kockengen 59. In Utrecht 93, in Westbroek 50 en in (Oud-)Loosdrecht zelfs 134.[8]

En Sanderson? Na het incident in Oukoop is hij nog bijna tien jaar burgemeester van Loenen en Loenersloot. Uit de bronnen kennen we Sanderson als een reislustig man met een Bourgondische levensstijl.[9] Maar ook als een gedreven, ijverig en rechtvaardig bestuurder. Een burgemeesterschap van vele decennia. Toch herinnert niets in de Vechtstreek aan zijn inspanningen. Geen straatnaam, geen gedenkteken,...niets.

Op 17 september 1846 meldt zich een jonge man van 24 jaar bij de ambtenaar van de burgerlijke stand van Loenen. Zijn naam is Catharinus Johan van der Chijs. Hij is de neef van de vrouw van Sanderson, Johanna Catharina van der Chijs. De jonge man vertelt de ambtenaar dat op 15 september jl. om 11 uur in de avond Johannes Sanderson, van beroep burgemeester, in zijn woning is overleden. Johannes werd 68 jaar.[10]

Jaap Berghoef

De Amsterdamse weduwe J. J. Zeelt (1780 - 1864) woonde op de buitenplaats Postwijck te Baambrugge. Zij hield daar regelmatig bijeenkomsten en financierde rijkelijk de afgescheidenen in de regio.
(Fotocollectie S.A.V.V., repro).

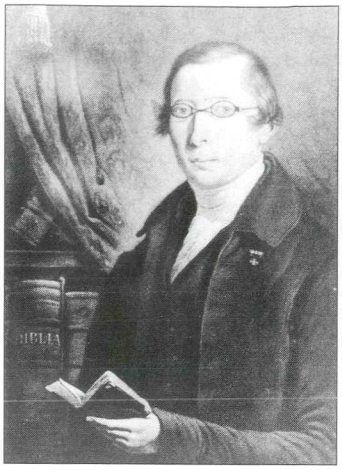

Hendrik Peter Scholte (1805 – 1868), afgescheiden predikant.
Hij vertrok met een groep geestverwanten naar Iowa, Amerika.
(Fotocollectie S.A.V.V., repro).

NOTEN:

1. In het Streekarchief Vecht en Venen (S.A.V.V.) bevindt zich in het archief van Loenersloot het bundeltje met de volgende archiefstukken:
- Besluit van den 5den juli 1836, nopens onwettige bestaande Godsdienstige bijeenkomsten en bijeenkomsten. In: Staatsblad Koningrijk der Nederlanden, No. 42, 1836.
- Circulaires van de Staatsraad, Gouverneur der Provincie Utrecht No. 256 K. L. van Toulon, aan de stedelijke en plaatselijke besturen in de provincie Utrecht. Onderwerp: Godsdienstige bijeenkomsten, 23 juli 1836 en 31 augustus 1836.
- Brief van 13 october 1836 van de Staatsraad, Gouverneur der Provincie Utrecht No. 291K L. van Toulon aan de burgemeester van Loenersloot. Onderwerp: legalisatie van handteekeningen en verzoekschriften.
- Afschrift van brief van 14 october 1836 van de burgemeester van Loenersloot aan de Staatsraad, Gouverneur

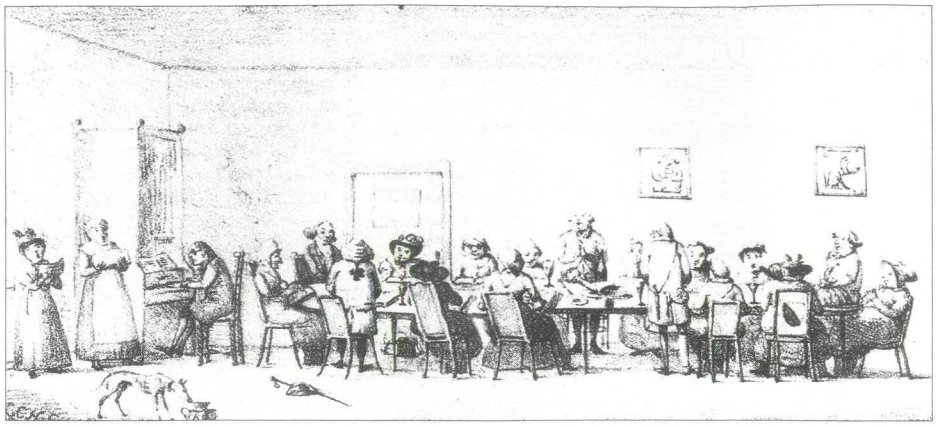

Karikatuur van een bijeenkomst. Het aantal aanwezigen maakte deze bijeenkomst strafbaar (Utrechtsche Studenten Almanak, 1829).

der Provincie Utrecht L. van Toulon. Onderwerp: legalisatie van handteekeningen en verzoekschriften.

- Brief van 18 october 1836 van de Staatsraad, Gouverneur der Provincie Utrecht No. 293K L. van Toulon aan de burgemeester van Loenersloot. Onderwerp: legalisatie van handteekeningen en verzoekschriften.
- Begeleidende brief van 18 october 1836 van de Staatsraad, Gouverneur der Provincie Utrecht No. 294 K L. van Toulon aan de burgemeester van Loenersloot. Onderwerp: adres (verzoekschrift) B. Karsemeijer.
- Afschrift van brief van 18 october 1836 van de Staatsraad, Gouverneur der Provincie
- Utrecht No. 294 K L. van Toulon aan B. Karsemeijer. Onderwerp: adres (verzoekschrift) B. Karsemeijer.
- Brief van 12 november 1836 van de Staatsraad, Gouverneur der Provincie Utrecht No. 306 K L. van Toulon aan de burgemeester van Loenersloot. Onderwerp: onwettige vergaderingen bij B. Karsemeijer onder Oukoop.
- Afschrift van brief van 14 november 1836 van de burgemeester van Loenersloot aan de Staatsraad, Gouverneur der Provincie Utrecht L. van Toulon. Onderwerp: onwettige vergaderingen bij B. Karsemeijer onder Oukoop.
- Brief van 26 november 1836 van de Staatsraad, Gouverneur der Provincie Utrecht No. 313K L. van Toulon aan de burgemeester van Loenersloot. Onderwerp: inzet detachement lansiers.
- Afschrift van rapport van 28 november 1836 van de burgemeester van Loenersloot aan de Staatsraad, Gouverneur der Provincie Utrecht L. van Toulon. Onderwerp: inval door burgemeester Loenersloot en detachement lansiers tijdens onwettige vergaderingen bij B. Karsemeijer onder Oukoop op 27 november.
- Afschrift van rapport van 27 november 1836 van de burgemeester van Loenersloot aan de Officier van Justitie te Utrecht. Onderwerp: inval door burgemeester Loenersloot en detachement lansiers tijdens onwettige vergaderingen bij B. Karsemeijer onder Oukoop op 27 november.
- Brief van 30 november 1836 van de Staatsraad, Gouverneur der Provincie Utrecht No. 315 K L. van Toulon aan de burgemeester van Loenersloot. Onderwerp: verlenging verblijf detachement lansiers rond Oukoop.
- Brief van 30 november 1836 van de Officier van Justitie te Utrecht No. 261 aan de burgemeester van Loenersloot. Onderwerp: namen aanwezigen bij onwettige vergadering op 27 november bij B. Karsemeijer te Oukoop.
- Afschrift van brief van 3 december 1836 van de burgemeester van Loenersloot aan de Staatsraad, Gouverneur der Provincie Utrecht L. van Toulon. Onderwerp: recente onwettige vergadering separatisten te Cockengen en opheffing verblijf detachement lansiers rond Oukoop.
- Afschrift van brief van 1 december 1836 van de burgemeester van Loenersloot aan de Officier van Justitie te Utrecht.. Onderwerp: namen aanwezigen bij onwettige vergadering op 27 november bij B. Karsemeijer te Oukoop.
- Lijst met de betaalde vergoedingen van de burgemeester van Loendersloot, Oukoop en Ter Aa voor inquartiering (van lansiers) gedurende 9 dagen van 27 november tot 6 december 1836, zonder datum. Ondertekend door B. Karsemeijer, A. van der Vliet, Jan Fokker, een kruisje (de weduwe van der Veer), A. Peet en T. Korver.
- 'Spiekbriefje' in het handschrift van burgemeester Sanderson met de belangrijkste richtlijnen van de Staatsraad Van Toulon bij het ontbinden van de bijeenkomst van separatisten.

2. Er is geen afbeelding bekend van Johannes Sanderson.
3. W.J. Ph. De Lille Hogerwoord. Genealogie Sanderson, in: De Navorscher jrg. 56 (1906), p. 435 - 443.
4. De boerderij Sterreschans is eigendom van Adriaan Paets van Troostwijk, die ook de buitenplaats Sterreschans in Nieuwersluis bezit. Henk J. van Es. Boerderij Sterreschans in Oukoop. In: Tijdschrift Historische Kring Breukelen jrg. 7 (1992), nr 2; p.98.
5. F. Brand. De Afscheiding van 1834 te Loosdrecht, in: Historische Kring Loosdrecht jrg 8 (1981) nr. 38; p. 120.
6. Brand, p. 126 – 127.
7. Van Es, p.102.
8. Jong, O. J. de. Van bevoorrechte kerk naar kerkgenootschappen, in: Geschiedenis van de provincie Utrecht. Deel 3, vanaf 1780.Utrecht 1997; p. 171 – 178.
9. M.C. Nijland. Over een Harzreis in het begin der vorige eeuw, in: Navorscher jrg. 72 (1922), p. 228-237.
10. Archief Burgerlijke Stand Loenen, akten van overlijden 1846.

Eigendomsrecht van de Grote Kerk in Loenen

De Hervorming

Voor de kerkhervorming is er in de Nederlanden, dus ook in Loenen, maar één kerk. We kennen deze nu nog als de Rooms-katholieke kerk. In de 16e eeuw komt daar verandering in, als Maarten Luther in 1517 zijn stellingen aan de slotkapel van Wittenberg aanbrengt. Vier jaar later, tijdens de rijksdag van Worms, wordt Luther in de ban gedaan, waarmee de daadwerkelijke hervorming zijn beslag krijgt. In Loenen duurt het nog tot 1578, voordat de Reformatie wordt doorgevoerd.

De kerkelijke omwenteling voltrekt zich het eerst in de Zuidelijke Nederlanden, waar deze via "de beeldenstorm" met kracht wordt doorgevoerd. Ook in een aantal streken in de noordelijke Nederlanden vindt de beeldenstorm plaats, maar in deze vorm heeft hij Loenen niet bereikt. De omwenteling vindt in Loenen twaalf jaar later plaats. Dit gebeurt langs de, veel rustiger uitgevoerde, weg der "zuivering", waarbij beelden, glas-in-lood ramen en altaren uit de kerk verwijderd worden.

In tegenstelling tot veel plaatsen in onze omgeving is in Loenen niets bekend over vervolging van "ketters" in de periode voorafgaande aan de Hervorming. In combinatie met de late datum waarop in Loenen de kerkhervorming plaatsvindt, is de voor de hand liggende conclusie dat deze kerkelijke omwenteling in Loenen door buitenstaanders is doorgevoerd en dat de Gereformeerde kerk [1] in Loenen in het begin slechts een handjevol aanhangers moet hebben gekend. Een verdere onderbouwing voor deze stelling is, dat de kerkenraad pas in 1591 voltallig is en dat ook dan pas het Heilig Avondmaal wordt gevierd. De zorg voor de pastoor is een andere aanwijzing voor deze veronderstelling. Met kerstmis 1578 wordt de laatste Roomse eredienst in de kerk gehouden door pastoor Jacob Geerlofse. Hij gaat, omdat hij inmiddels tachtig jaar is, met pensioen. De uitkering krijgt hij van de Gereformeerde kerkmeesters [2].

Financiële organisatie van de kerk in de middeleeuwen

Tot de Hervorming in 1578 is de kerk in Loenen rijk. De rijkdom wordt verklaard in een dagboek van Arent van Buchell, een jurist, waarin deze verslag doet van een bezoek aan de kerk van Loenen. Van Bucell was bevriend met een zoon van de familie van Aemstel. Hij schrijft in zijn dagboek, dat de ruime opzet van deze kerk geen wonder is daar vroeger heel Amstelland en Waterland onder deze kerk hebben behoord. De stichter van deze kerk, de eerste heer van Cronenburch, is lid van de familie Van Aemstel. Verder is bekend, dat de mensen onder Ter Aar hebben meebetaald aan de bouw van de Loenense kerk. Uit deze gegevens kunnen we afleiden, dat in oude tijden de omvang van de parochie veel groter was dan het huidige Loenersloot, Nieuwersluis en Loenen en dat er derhalve veel meer geld binnenkwam. Tevens zien we dat de kerk een regionale functie had. Vele pastoors, die de Loenense kerk dienden, waren Deken van de Vechtstreek.

Om de latere discussie over het eigendomsrecht van de kerk enigszins te kunnen volgen, moeten we ons eerst verdiepen in de opbouw van de financiën van de kerk in de middeleeuwen. De financiële organisatie van de kerk had toen een totaal andere opzet dan tegenwoordig. Men had bezittingen, waarvan de opbrengsten voor diverse doelen werden aangewend. In tegenstelling tot wat vandaag de dag de gewoonte is, werd niet voor de kerk zelf gecollecteerd. Uiteraard wel voor de armenzorg en enkele andere doeleinden. De rente- en pachtopbrengsten van de bezittingen van de kerk waren voldoende om de kosten van de eigen parochie te betalen. De bezittingen van de kerk waren ingedeeld in groepen, waarmee de bestedingsrichting van de pacht- en rente-opbrengsten werd aangegeven. Het eerste deel van de bezittingen wordt "de kerkfabriek" genoemd. Van deze goederen worden de pacht- en rente-inkomsten aangewend voor het onderhoud van het kerkgebouw en de

kosten voor de erediensten. Het tweede deel van de bezittingen van de kerk waren "de pastoralia" of pastoriegoederen. De opbrengsten van deze goederen werden aangewend voor het inkomen van de pastoor. Het derde deel van de bezittingen van de kerk waren "de vicariegoederen". Deze goederen waren meestal afkomstig uit nalatenschappen, die aan de kerk geschonken werden om missen op te dragen op de geboorte- of sterfdagen van de gevers. Uit de opbrengsten van deze goederen werden onder meer de vicarissen betaald. Vicarissen deden dienst bij de vicariealtaren, waarvan er totaal acht in de kerk hebben gestaan. Tijdens deze "zielsmissen" werd de naam van de schenker herdacht, waardoor deze bezittingen ook wel bekend stonden als memoriegoederen.

Gevolgen van de hervorming voor de bezittingen van de kerk

Bij de overgang van de kerk en haar bezittingen naar de Nederduitse Gereformeerde Kerk blijven de opbrengsten van de goederen van de kerkfabriek op de oude voet bestemd voor het onderhoud van de kerk en het in stand houden van de erediensten. Het pastoriegoed wordt de bron voor het predikantstractement, maar de vicariegoederen verliezen hun bestemming. Hoewel degenen, die ze gesticht hebben, allang zijn overleden, hebben hun opvolgers het recht de opbrengsten te mogen "begeven". Veel van deze goederen worden in de eerste tijd bestemd voor mensen buiten kerk en school. Dit tegen de zin van de Staten van Holland, die nog in 1578 een regeling opstellen, die voorschrijft, dat 2/3 deel van de opbrengst van de vicariegoederen moet worden bestemd voor geestelijke doeleinden (inclusief het onderwijs) en de rest moet worden gebruikt om het predikantstractement te verbeteren. Gezien het verdere verloop hebben we de indruk dat dit een regeling op papier is gebleven. Deze regeling van de Staten van Holland wordt in 1580 voor Loenen vastgelegd in een overeenkomst tussen de heren van Cronenburch en de Staten van Holland. In 1594 verklaren de kerkmeesters dat Cronenburch 1/3 deel van het vicariegoed en al de pastoralia aan de kerk heeft gegeven. Met deze verklaring komt een einde aan de onrust rond de Hervorming. Daarna breekt een rustige periode aan voor wat betreft het eigendomsrecht van de bezittingen van de kerk, tot de tijd van de Bataafse Republiek. In de 18de eeuw ontstaat nog wel enkele keren twijfel over de overdracht van alle bezittingen aan de kerk. In 1722 verklaart de kerkenraad, dat de heren van Cronenburch bij de overgang veel in eigen zak hebben gestoken Veel later, in 1799, betwijfelt de predikant nogmaals, of 1/3 deel van het vicariegoed en al het pastoorsgoed wel is overgedragen.

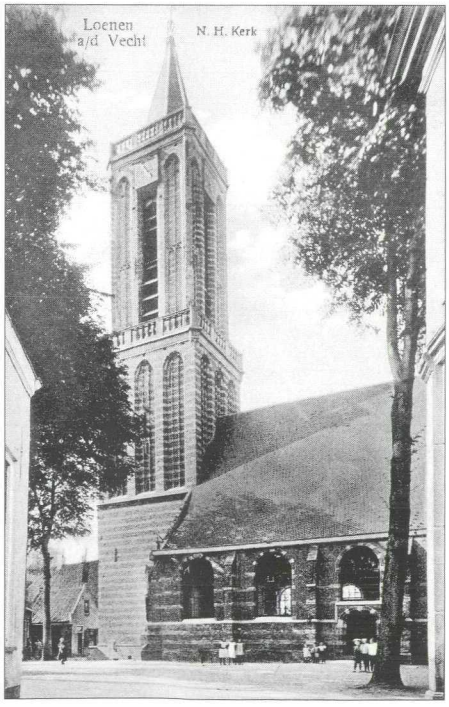

De Grote kerk in Loenen omstreeks 1920. Coll.: W. Mooij.

In de geest van die tijd moesten alle eigendommen van de Rooms-katholieke kerk in Loenen in haar geheel worden overgedragen aan de protestanten. Conclusie moet zijn, dat dit voor een groot deel ook is gebeurd. Aangezien de heren van Cronenburg patronaat van de kerk in Loenen waren en zij de rooms-katholieke godsdienst trouw bleven, zijn er echter ook goederen voor de kerk verloren gegaan.

De Bataafse republiek

In mei 1795 sluit ons land met Frankrijk het Verdrag van Den Haag. Door het sluiten van dit verdrag erkent Frankrijk de Bataafse Republiek als onafhankelijke staat. Hiervoor

worden echter wel tegenprestaties verlangd. Zo moet men een flink bedrag betalen voor de bevrijding door Frankrijk. Ook moet men bondgenoot van Frankrijk (en dus vijand van de Engelsen) worden. Tevens moet de Bataafse Republiek de generaliteitslanden Limburg en Vlaanderen afstaan aan de Fransen. Tot slot moet men, ter bescherming tegen de Engelsen, een groot Frans leger (25.000 manschappen) op haar grondgebied toelaten en onderhouden. Op 1 maart 1796 komt de uit 126 gekozen leden bestaande Nationale Vergadering van de Bataafse Republiek voor het eerst bijeen. De leden van de Nationale Vergadering krijgen de opdracht om een Staatsregeling (Grondwet) op te stellen, waarin de beginselen van de staatsinrichting en de rechten van de mens dienen te worden vastgelegd.

De leden van de Nationale Vergadering bestaan uit de Unitaristen, de Federalisten en de Moderaten. De Unitaristen worden geleid door onder andere Daendels en Gogel. Hun aanhang is voorstander van een eenheidsstaat. De Federalisten willen zoveel mogelijk de oude provinciale zelfstandigheid behouden. Vooral het al dan niet samenvoegen van de provinciale schulden tot één staatsschuld vormt een belangrijk meningsverschil, vooral omdat het gewest Holland een grote schuld heeft. De Moderaten nemen een middenpositie in. Hun bekendste leider is de Amsterdamse advocaat Schimmelpenninck.

Op 22 januari 1798 plegen de radicale Unitaristen, onder leiding van Daendels, met behulp van Franse troepen een staatsgreep. Door alle Federalisten en een aantal Moderaten uit de Nationale Vergadering te zetten, krijgen de radicale Unitaristen een ruime meerderheid in de vergadering. In april 1798 werd een, door de radicale Unitaristen opgestelde, constitutie aangenomen, die positief uitvalt voor de Rooms-katholieke Kerk.

In juni 1798 vindt er opnieuw een staatsgreep plaats, waarin Daendels ook een groot aandeel heeft. Ditmaal zijn het de gematigde Unitaristen die de macht overnemen. Er wordt nu, volgens de eerste grondwet, van april 1798, een nieuw parlement gekozen, waarin de gematigde Unitaristen de overhand krijgen. Door de Nationale Vergadering wordt nu de scheiding van kerk en staat, een van de grondbeginselen van de revolutie, gerealiseerd. Dit komt onder andere tot uiting in diverse artikelen in de Staatsregeling van 1798.

Eigendomsrecht van de toren

Tot het einde van de 18e eeuw was de toren van Loenen eigendom van de kerk. Door de nieuwe grondwet, de Staatsregeling van 1798, worden de torens, "gehecht aan de kerkgebouwen van de tot voor kort heersende kerken, evenals de klokken met hun behuizing", verklaard eigendom te zijn en te blijven van het "vrije en soevereine volk van de Bataafse Republiek in het algemeen en van de burgers van Loenen in het bijzonder". [3]

De reden van deze onteigening van de toren had volgens bepaalde bronnen voor een deel een militaire achtergrond. Napoleon had door heel Nederland een seinsysteem laten ontwikkelen van toren naar toren met behulp van masten en dwarsarmen. Tegelijkertijd moest de toren dienst doen als uitkijkpost voor de torenwachter annex brandwachter. Vaak werd de brandspuit dan ook in of vlak bij de toren ondergebracht.

Tot op de dag van vandaag is de burgerlijke gemeente van Loenen eigenaar van en dus verantwoordelijk voor het onderhoud van de toren van Loenen. Bij de overdracht van de toren aan de burgerlijke gemeente is destijds een administratieve fout gemaakt, die pas in 1979 is recht gezet. De bijtoren, de toren waarin de wenteltrap zich bevindt, is bij de overdracht aan de burgerlijke gemeente niet meegenomen. Bij het herstellen van deze fout werd overigens wel geregeld, dat de kerkelijke gemeente het recht behoudt om gebruik te maken van de trappen om te komen naar de ruimte tussen gewelf en zadeldak [4].

Eigendomsrecht van het kerkgebouw

Terug naar de situatie in de Franse Tijd. Door de Nationale Vergadering van 1796 en later door de Staatsregeling van 23 april 1798 wordt het volgende verklaard:
Alle kerkgebouwen en pastoryhuizen der voor-

maals heerschende kerk, voorzoverre zij, door aanbouw uit de afzonderlijke kas der gemeente geene bijzondere en wettige eigendommen zijn, worden overgelaten aan de beschikking van ieder plaatselijk bewind, om deswege tusschen alle kerkgenootschappen eenig vergelijk te treffen, en wel binnen de eerst komende zes maanden na aannemen der staatsregeling.
De grondslag van dit vergelijk is in iedere plaats, het grootste getal van leden der onderscheidene kerkelijke genootschappen, hetgeen alzoo de relatieve meerderheid van zielen zal uitmaken. Het zelve zal de voorkeur hebben omtrent de naarsting eener plaatselijke kerk en pastorie, onder bepaling echter, na gedaene begrooting van de waarde dier gebouwen, van eene matige uitkering, hetzij ineens of bij termijnen, aan de andere kerkgemeenten naar evenredigheid van derzelver leden, welke allen, door de bepaling, worden gehouden voor altijd afstand te hebben gedaan van de gemeene aanspraak. [5]
Tussen de kerkgenootschappen van de gemeente moet dus een vergelijk worden gemaakt over het eigendomsrecht van de Grote kerk. De kerkgemeenschap met het grootste aantal leden krijgt het eigendomsrecht over de kerk, maar zij moet naar rato van het aantal leden wel een bedrag uitkeren aan de andere kerken, die daarmee dan voorgoed afstand doen van het eigendomsrecht.

Als gevolg van de Staatsregeling van 1798 komt bij de municipaliteit van Cronenburg en Loenen een schrijven binnen van het provinciaal Comité van Holland, waarin onder andere wordt gelast op te geven:
het getal der kerken en zielen tot dezelve behoorende;
de oorsprong en tegenwoordige staat van alle goederen en inkomsten der armenkassen en welke gezindte daaruit bedeeld wordt; het rendement en emploi van alle "Gods en Arme penningen bij publieke verkoopingen en verpachtingen" en welke gezindte daarvan geniet;
alsmede den oorsprong en tegenwoordigen staat van alle goederen en inkomsten van diakenen, en welke gezindte daaruit bedeeld wordt;
wijders de fondsen en wijze, op welke de leeraren der gewezene heerschende kerk tot hiertoe zijn bezoldigd geworden en eindelijk de lijsten der leeraren en kosters van den voorheen bevoorrechtte kerk, met bijvoeging de combinatien en vacatures en opgave van hunner tractementen [6].

De vragen worden doorgespeeld naar de kerkenraad van de Gereformeerde gemeente. Op 6 juli 1798 zendt de kerkenraad haar reactie in en op 10 augustus een nog completer antwoord. Daarmee niet tevreden dringt de municipaliteit aan op het leveren van wettelijke bewijzen, namelijk dat de Gereformeerde gemeente op rechtmatige wijze in het bezit is gekomen van het kerkgebouw, de pastorie, de inkomsten van de kerk, het kerkeland en de kerkehuisjes. Op 14 oktober doet de kerkenraad vervolgens opgave van enkele van de voornaamste, en naar haar mening voldoende, redenen waarom de kerk en al haar bezittingen aan de Gereformeerde gemeente toebehoren. De gereformeerden voeren aan, dat de gehele inventaris dateert van na de datum van de Hervorming, evenals de huizen, inclusief de pastorie, die men in bezit heeft. Dit alles is dus het rechtmatige eigendom van de Gereformeerde gemeente in Loenen. Tevens wijzen de Gereformeerden op de zeer zware onderhoudslasten, die zij gedurende twee eeuwen hebben moeten dragen, vooral in de jaren 1672 (inval van de Fransen), 1693 (instorting van het koor), 1703 en 1704 (hevige stormen) en het rampjaar 1714 (blikseminslag), waarin voor 35.000 gulden [7] moest worden verbouwd. Ze melden tevens, dat de kosterswoning (omdat de koster tevens schoolmeester is) en de school, reeds voor het algemeen nut worden gebruikt en derhalve niet onteigend behoeven te worden. De Gereformeerde gemeente draagt zelfs het onderhoud van deze gebouwen [8].

Over het eigendomsrecht van de kerk is in het daaropvolgende jaar nog steeds niet beslist. De Gereformeerde kerkenraad wordt ongerust en vraagt de gemeenteleden wie als gevolmachtigde mag optreden. Daartoe kondigen zij op 21 juni 1799 de volgende mededeling van de preekstoel af:
Het is der gemeente ongetwijfeld bekend, dat de Kerkenraad reeds geruimen tijd is bedacht en bezig geweest teneinde nopens kerkgebouw en pastory volgens de staatregeling noodige schikking mogt gemaakt worden, dat deze zaak nog niet is ten einde gebracht, de Gemeente zal met ons

begrijpen, dat vooral ook wegens het aanstaand vertrek van den predikant het zeer te wenschen ware, dat deze zaak spoedig werd afgedaan. Dan: de Kerkenraad is van oordeel, dat in dezen met meerdere kracht kon gewerkt worden, wanneer de Gemeente of de Kerkenraad of eene andere commissie stellig qualificeerde en verzogt binnen den kortst mogelijken tijd die zaak ten einde te brengen: zij roept daarom de Gemeente morgen tegen 12 uur op 't choor der Kerk alhier, om zich te verklaren of zij daartoe den Kerkenraad volmachtigd dan of zij daartoe eene afzonderlijke commissie benoemen wil [9].

De uitslag van de bijeenkomst is dat de kerkenraad, met twee stemmen tegen, volmacht
krijgt om deze zaak snel tot een goed einde te brengen.

Aangaande dezelfde zaak worden ook in de Rooms katholieke kerk aan de Slootdijk voorbereidingen getroffen. Op vrijdag 2 augustus 1799 wordt door het parochiebestuur een vergadering gehouden ten huize van pastoor Dadelbeek. De kerkenraad van de Gereformeerde kerk is ook uitgenodigd om een voorstel aan te horen "tot schikking der zaak nopens kerk en pastorie" ten overstaan van de gedeputeerden der municipaliteit. In deze vriendelijke bijeenkomst (pastoor Dadelbeek benadrukt dat de goede verhouding tussen Gereformeerde gemeente en de Roomskatholieke parochie in Loenen door dit voorval niet verstoord mag worden) komt de Rooms-katholieke parochie met de volgende voorstellen:

In aanmerking nemende de meerderheid der zielen der Gereformeerden, de tegenwoordige gesteldheid der tijden en ook het een en ander door de Gereformeerden geavanceerd, vooral ook de goede wederzijdsche harmonie der beide gemeenten, zal de Roomsch Katholieke Gemeente van het haar door de Staatsregeling gegeven recht op de gebouwen afzien.
Echter de Gereformeerden hebben in te zien, hoe er naar de tegenwoordige orde van zaken volkomen gelijkheid bestaat tussen alle gezindten en hebben te bedenken dat de Roomschen door de hervorming, ruim twee eeuwen geleden, op groote onkosten gekomen zijn. Zij verloren hunne kerkelijke gebouwen en moesten zich zelven opnieuw inrichten. Derhalve stellen zij voor: dat

1. *de Gereformeerde Gemeente hen op een of andere wijze zal indemneeren wegens de erfpacht, welke zij moet opbrengen, ter somme van 21 gulden jaarlijks voor hare kerk en pastory;*
2. *de voordelen, die de Gereformeerde kerk trekt, na aftrek van onkosten van doodgraver enz. van ieder lijk van de Roomsch Katholieken, dat aldaar begraven wordt, zullen jaarlijks aan de Roomsche Gemeente worden uitgereikt,*
3. *en eindelijk zal de Gereformeerde gemeente op eene andere wijze zorgen, dat de Roomsch Katholieken zonder tol aan het hek te betalen* [10], *hun Kerk en leeraar bezoeken kunnen, dan en wanneer zij dit behoeft, en dat de pastoor vrij zal zijn van tol aldaar.* [11]

De kerkenraad van de Grote kerk vraagt enkele dagen bedenktijd. Op 6 augustus 1799 komen de kerkenraadsleden samen om een antwoord op te stellen. Zij concluderen dat als de kerken inderdaad - zoals door de staatsregeling is vastgelegd - gelijkwaardig zijn, zij ook beide voor een gelijk deel de erfpacht dienen te voldoen. Besloten wordt voor te stellen elk jaar de helft van het voorgestelde bedrag, te weten 10 gulden en 10 stuivers, aan de Roomskatholieke parochie te betalen. Indien zou

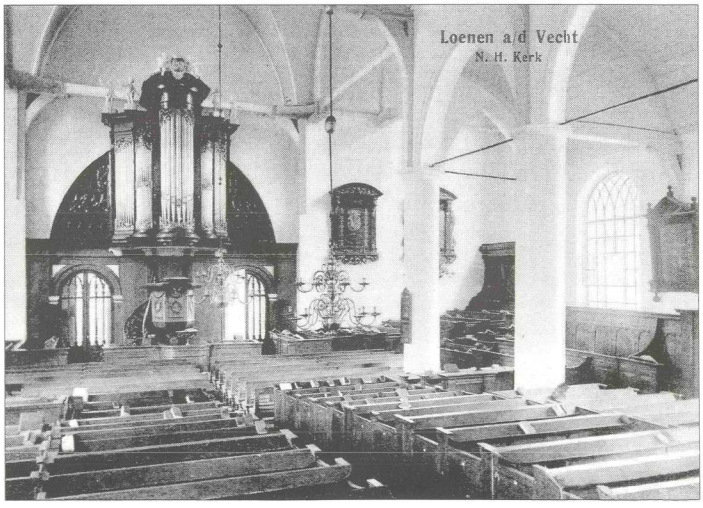

Interieur van de Grote kerk in Loenen, omstreeks 1920. Coll.: W. Mooij.

blijken dat dit bedrag kan worden afgekocht dient dit voor de helft van het bedrag te gebeuren met dezelfde reden als voornoemd. Wat het kerkhof betreft is de kerkenraad van mening, dat het tegen elk gevoel van gelijkheid indruist, dat de Gereformeerde gemeente de lasten en de Rooms-katholieke parochie de lusten zou dragen; zij stelt voor elk haar eigen doden te begraven [12].

Indien door de municipaliteit of de Rooms-katholieke parochie een tegenvoorstel zal worden gedaan, zal de kerkenraad dit nog wel in overweging nemen.

Wat de tol betreft: hierover heeft de kerkenraad niets te zeggen: de Gereformeerde predikant is ook niet vrijgesteld van deze tol. De Rooms-katholieke parochie zal zich hierover tot de erfgenamen van de heerlijkheid dienen te wenden [13].

Aan deze reactie voegt de kerkenraad nog toe dat er nu voldoende grond is om spoedig tot een besluit te komen en met spoed een minnelijke schikking te maken over het eigendomsrecht van de kerk, zoals de staatsregeling voorschrijft.

Op 18 september 1801 vindt er echter weer een staatsgreep plaats. Ondanks afwijzing door de grondvergaderingen wordt weer een nieuwe staatsregeling afgekondigd, waarmee de staatsrechtelijke situatie van vóór 1795 bijna geheel wordt hersteld. Deze staatsregeling dateert van 16 oktober 1801 heeft voor de Gereformeerde gemeente in Loenen een positieve uitwerking op de eigendomsdiscussie. Artikel 13 van de nieuwe staatsregeling luidt namelijk: *Ieder kerkgenootschap blijft onherroepelijk in het bezit van hetgeen men van den aanvang dezer of door hetzelve heeft bezeten* [14]. Hiermee worden de onderhandelingen in Loenen in het voordeel van de Gereformeerde gemeente beslist. De "Tijd" waarvoor de Gereformeerde kerkenraad zo bang was, denk aan de haast die gemaakt werd om een volmacht te geven voor de onderhandelingen, is in het voordeel van de Gereformeerde gemeente uitgevallen, zij bleef in het bezit van het kerkgebouw en de bezittingen uit de periode van voor de kerkhervorming.

Gertjan Verhage

BRONNEN:

- J.W. Verburgt, Het interieur van de Ned. Hervormde Kerk te Loenen aan de Vecht, 's-Gravenhage, 1945.
- De toren van Loenen. Overdruk uit het weekblad voor Loenen, Vreeland enz. van zaterdag 19 november 1898, Utrecht z.j.
- L.J. van der Heijden , Het kerspel Loenersloot. Utrecht 1913.
- Dr S. van der Linde, 1000 jaar dorpsleven aan de Vecht. Loenen 1954.
- Dr. A.J. Rasker, De Hervormde kerk vanaf 1795. Kampen 1986 (derde druk).

NOTEN:

1. Na de hervorming wordt het nieuwe kerkgenootschap de Gereformeerde kerk en later de Nederduitsch Gereformeerde kerk genoemd. Vanaf 1816 wordt dit kerkgenootschap de Nederlandse Hervormde kerk genoemd. In de bronnen die aan dit artikel ten grondslag liggen worden de namen 'gereformeerd' en 'hervormd' door elkaar gebruikt. Wij hebben ervoor gekozen om in dit artikel de naam "Gereformeerde kerk " eenduidig te gebruiken.
2. L.J. van der Heijden , Het kerspel Loenersloot. Utrecht; 1913.
3. De toren van Loenen. Overdruk uit het weekblad voor Loenen, Vreeland enz. van zaterdag 19 november 1898, Utrecht z.j.
4. Archief van de Kerkvoogdij van de Nederlands Hervormde kerk te Loenen aan de Vecht. Notulen van kerkvergaderingen 1839 tot 24 april 1866.
5. Staatsregeling van 23 april 1798, additioneel artikel nummer.
6. Archief van de kerkvoogdij Nederlands Hervormde kerk te Loenen aan de Vecht. Notulenboek Kerkraad 1747 – 1840.
7. Hier wordt overdreven; de werkelijke kosten zijn Fl 27.537,-. Zie artikel "De grote torenbrand in Loenen", Gertjan Verhage in Vechtkroniek nr 10, blz 20.
8. Archief van de kerkvoogdij Nederlands Hervormde kerk te Loenen aan de Vecht. Notulenboek Kerkraad 1747 – 1840
9. Ibidem.
10. De tol waar hier sprake van is, is de tol nabij 'Het Raadhuijs van Croonenburch' (het huidige kantoor van Tupperware). De tol is later verplaatst naar 't Huis te Velde'.
11. Archief van de kerkvoogdij Nederlands Hervormde kerk te Loenen aan de Vecht. Notulenboek Kerkenraad 1747 – 1840.
12. Vanaf 1820 worden de Rooms Katholieken inderdaad begraven op de begraafplaats aan de Kerklaan. Of dat het gevolg is van deze discussie is onduidelijk.
13. Archief van de kerkvoogdij Nederlands Hervormde kerk te Loenen aan de Vecht. Notulenboek Kerkraad 1747 – 1840.
14. Staatsregeling 16 oktober 1801, artikel 13.

BIJ DE TIJD BLIJVEN

Kerkklok in Loenen

Tegenwoordig kunnen wij altijd en overal zien hoe laat het is. Vrijwel iedereen draagt een horloge. Ook hebben we een klokje op het dashboard van de auto, op de magnetron in de keuken, enz. enz. Dat was vroeger wel anders.

In vroeger dagen waren de meeste mensen aangewezen op de klok in de toren van de kerk. De toren van de Grote Kerk, die in het midden van het dorp of de stad staat, was (en is meestal nog steeds) eigendom van de burgerlijke gemeente. Bij klachten over de kerkklok moest men zich richten tot het dagelijks bestuur van de gemeente. Zo ook in Loenen tijdens de gemeenteraadsvergadering van 30 april 1861.

Een gemeenteraadslid kwam op dat moment voor de zoveelste maal terug *'op eene oude klacht, namelijk de ongeregelden gang van het dorpsuurwerk'*. De gemeenteraad droeg het college van burgemeester en wethouders op om Hendrik Goudt, die belast was met het opwinden en onderhouden van het dorpsuurwerk, stevig onder handen te nemen. De onregelmatig lopende klok gaf namelijk aanleiding tot verwarring ten aanzien van de werk- en rusttijden, alsmede van de aankomst- en vertrektijden van bus en trein.

De klacht was reeds meermalen naar voren gebracht. Naar aanleiding daarvan had de gemeenteraad op 26 januari 1861 een *'instructie voor den klokkenist'* vastgesteld. Hendrik Goudt, die op dat moment klokkenist was, moest er volgens deze taakomschrijving op toezien, dat het uurwerk regelmatig liep en steeds vijf minuten vóór was bij de aankomsttijd op het station Loenen-Vreeland van de trein, die 's ochtends om 7.30 uur uit Amsterdam van de Rijnspoorweg vertrok. Bij elke nalatigheid in het onderhoud en het toezicht zou het inkomen van Goudt met een gulden worden gekort. In de functie als klokkenist, die Goudt als bijbaantje uitoefende naast zijn gewone werk, genoot hij een jaarwedde van veertig gulden. Van dat geld moest hij zelf nog de olie kopen, die nodig was voor het smeren van het uurwerk. Het is de vraag of hij aan het einde van het jaar nog wel een redelijk bedrag kreeg uitbetaald ...

Ondanks de duidelijke taakomschrijving bleven de problemen met de kerkklok voortduren. Zo werd in oktober 1868 gemeld, dat de klachten over *'den ongeregelden gang van het uurwerk algemeen waren'*. Een maand later meldde een gemeenteraadslid, dat hij *'tengevolge van den ongeregelden gang van het torenuurwerk op de vorige vrijdag 22 minuten te vroeg bij de bushalte was aangekomen'*. Ook in de jaren daarna bleef het nog tobben met het uurwerk in de toren van de kerk. Pas twintig jaar later, nadat Hendrik Goudt als klokkenist was geschorst en een nieuw uurwerk in de toren was geplaatst, waren in Loenen de tijdproblemen opgelost.

Kees de Kruijter

BRON:

Streekarchief Vecht en Venen, Gemeenteraadsnotulen van Loenen.

Garage Brouwer

Het eerste bedrijf van Gerrit Brouwer aan de Rijksstraatweg, op de locatie waar zich nu nummer 110 bevindt. Brouwer is de persoon rechts op de foto. Uit: J. Lamme, "Oude prentkaarten vertellen over Loenen/Vreeland/ Nieuwersluis", 1972,

Een sfeervolle foto, gemaakt in de jaren dertig in Loenen. Op de plaats waar zich nu de kerk van de vrijgemaakte gereformeerden bevindt, ziet u op de foto hieronder het spiksplinternieuwe gebouw van garage Brouwer & Zn. Prachtige old-timers, een benzinepomp die aangeeft dat de benzine toen 12 cent per liter kostte en een telefoonnummer dat uit twee cijfers bestond!

De eigenaar, Gerrit Brouwer (geboren 18 januari 1891 in Alphen aan de Rijn) kwam in maart 1913 met zijn vrouw Elizabeth Bijvank vanuit Hazerswoude naar Loenen, als opvolger van de smid Frans Louisse. De smederij was gevestigd op de plek waar zich nu Rijksstraatweg 110 bevindt, naast makelaardij De Compagnie. Na anderhalf jaar werd zoon Adrianus geboren. In de loop der jaren liet Brouwer het smidswerk steeds meer voor wat het was, en legde hij zich toe op de verkoop en reparatie van fietsen, motoren en auto's. Daarnaast begon hij een taxibedrijf en gaf hij autorijlessen. Na verbouwingen en uitbreidingen van de werkplaats in 1922 en 1931 besloot Brouwer op een andere locatie een grotere garage te bouwen. Op 17 augustus 1932 vroeg hij toestemming aan burgemeester en wethouders om op het kadastraal perceel sectie B no 994 (nu: Rijksstraatweg 139) een gegolfd plaatijzeren garage van 11 x 8 meter te bouwen.
Drie weken later ontving B & W het advies van de Provinciale Utrechtse Welstandscommisssie.

Standard servicestation, de plaatijzeren garage uit 1932. Coll. gemeente archief Loenen

Door het nog ontbreken van bebouwing aan de rechterkant van de Rijksstraatweg, is er goed zicht op de in 1936 gebouwde garage. Duidelijk is te zien dat de plaatijzeren garage achter het nieuwe pand is herplaatst.
Coll. W. Mooij

Deze adviseerde de gemeente "nimmer vergunning te verleenen voor een garage van gegolfd plaatijzer". Later voegde de commissie hier in een specificatie aan toe dat de vormgeving "niet voldoet aan de norm van welstand, welke men voor deze omgeving mag stellen". Ondanks dit advies ontving de heer Brouwer op 4 oktober 1932 vergunning tot de bouw over te gaan. Zoon Adriaan is dan 22 jaar en treedt toe tot de zaak. Binnen vier jaar al besloot Brouwer een nieuwe, stenen garage te bouwen, met een daarboven gelegen woning. De Loenense architect H. Boers ontwierp de nieuwbouw voor een geraamd bedrag van zesduizend gulden. Ook bij dit ontwerp deed de Utrechtse welstandscommissie zeer moeilijk. Zij verzochten zelfs de architect naar hun bureau te komen om een en ander te bespreken, zeer tegen de zin van Brouwer, die dit niet nodig achtte en mededeelde, dat de Welstandscommissie de oplossing maar in rood op de tekening moest zetten. Toch werd een aanwijzing van de welstandscommissie over het dak boven de garage verwerkt in het eindresultaat. Uit bestek en voorwaarden van begin 1936 blijkt dat de golfijzeren garage achter de nieuwbouw verplaatst werd, omdat de betonnen fundering daarvan gebruikt moest worden bij de bouw van de nieuwe garage.
A.Brouwer verhuisde in 1947 naar Loosdrecht. C.M. Wooning nam de zaak voor een half jaar over. Na hem waren de opeenvolgende eigenaren J.M. Flesseman, J.W.H. Bink, A. van Es en K. van Wirdum. Deze laatste liet in 1963 naast de garage een nieuwe garage-werkplaats bouwen met een woning ernaast. Deze is nu nog steeds in gebruik door Oto-Lion. De oude garage wordt dan verbouwd en ingericht als kerkgebouw voor de vrijgemaakte gereformeerde kerk.

Vooraanzicht op de garage uit 1936, op een foto uit 1952. Uit: H. Uden Masman, V.V.V.B.N. "De Vechtstreek" 1952

Juliette Jonker-Duynstee
Willem Mooij

BRON:

Archief gemeente Loenen in het Streekarchief Vecht en Venen.

Negentig jaar slagers in de Dorpsstraat

Loenen, de Dorpsstraat in de jaren dertig. Voor het raam van slagerij Dirk Griffioen toont veehandelaar Pieter Kroon van de Slootdijk een mooie koe. Ongetwijfeld zal die koe na het nemen van de foto door de deur achter Pieter zijn gevoerd, richting slachterij. De slager, achter de koe zichtbaar, verheugt zich daar zo te zien niet erg op. Deze slager, Dirk Griffioen (1885-1961), vroeg in 1912 vergunning aan burgemeester en wethouders van Loenen om een "slachterij, zouterij en rokerij" op te richten in het pand Dorpsstraat B 58, nu nummer 72. De vergunning werd verleend en Griffioen's naam en ambacht "spekslager en vleeschhouwer" prijkten op de etalageruit. De schuur in de achtertuin werd verbouwd tot slachthuis. Het slachtvee maakte dus van dezelfde voordeur gebruik als de slager en zijn familie. Eind 1946 wordt de slagerij overgenomen door Cornelis van den Berg (1914-1987). Zijn zoon, Bram, volgt hem later op en is nog volop in bedrijf.

Dit jaar kan dus gevierd worden dat het slagersambacht precies 90 jaar in hetzelfde pand wordt uitgevoerd.

Juliette Jonker-Duynstee
Willem Mooij

D. GRIFFIOEN
DORPSTR. B 61, LOENEN A.D VECHT
RUND KALFS- EN VARKENSSLAGERIJ
HANDEL IN FIJNE
MACHINAAL GESNEDEN WORST EN VLEESCHWAREN

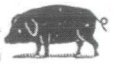

LOENEN A.D VECHT 192

NOTA VOOR .....

VOOR UW VLEES EN VLEESWAREN

Keurslagerij C. v. d. BERG

Rund-, Kalfs- en Varkensslagerij
Annex fijne vleeswaren
Alles eerste kwaliteit en eigen fabrikaat

DORPSSTRAAT 72 – TEL. 02943 - 1216 – LOENEN A/D VECHT